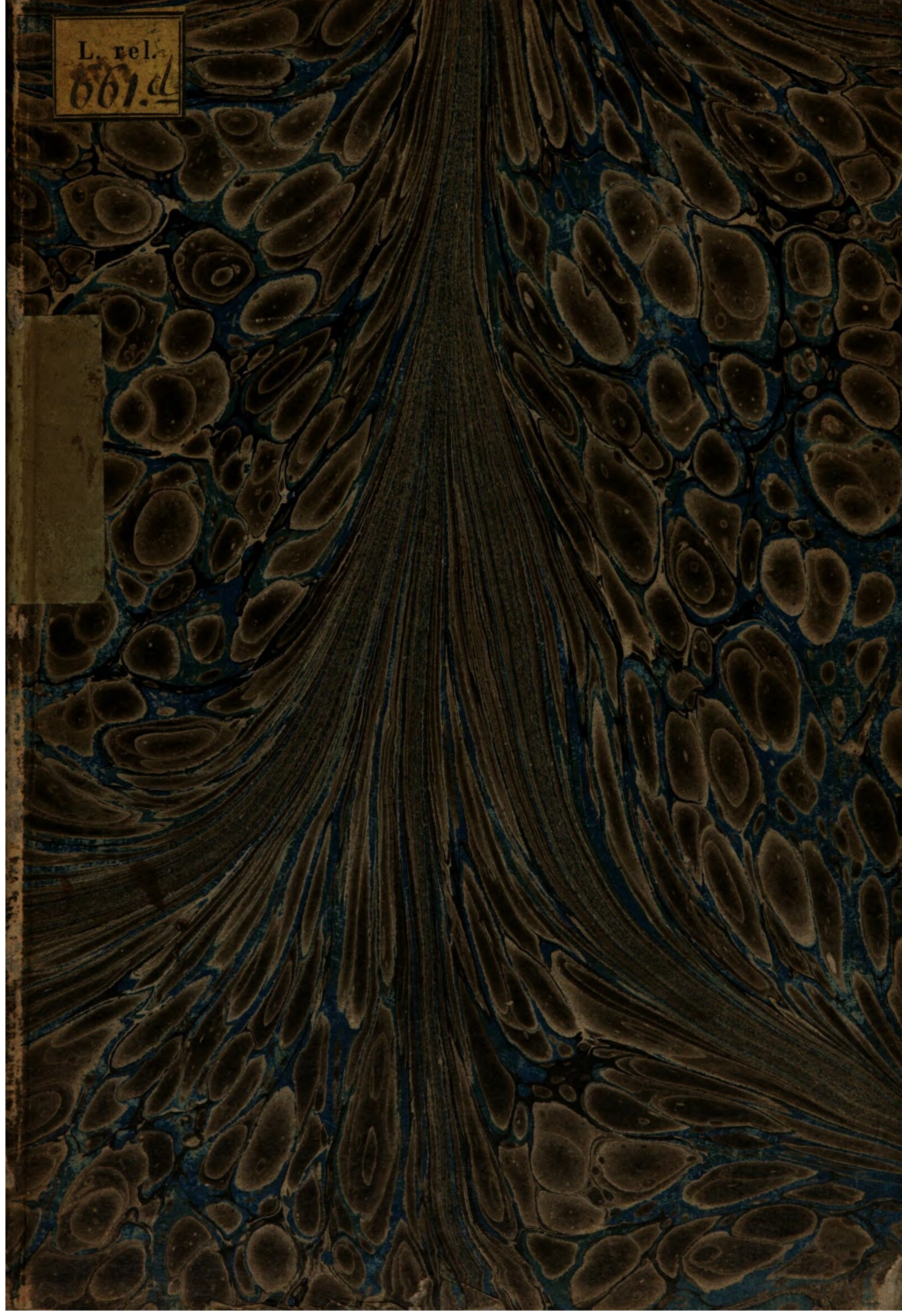

L. rel.
661.d

L. rel. 661²

Hattala

L. 67

Right

L. rel. 661²

Hattala

L. 67

Right

*P. A. H. Prof. J. Richter hochachtungsvoll
M. Hattala*

O ABLATIVĚ
VE
SLOVANCINĚ A LITVANCINĚ.

SEPSAL

M. HATTALA.

(Zvláštní otisk z Časopisu musea král. českého r. 1857.
II, 227—250 a IV, 564—580; r. 1858. III, 347—357
a IV, 519—533.)

V PRAZE 1858.

Tiskem Antonína Renna u „třech lip.“

(Hilf mir die folgende Tabelle lesen)
I, 227-250. IV, 504-580; R. 1858. III, 245-257
a IV, 519-538.)

V. PRAGER 1858
Bekannt gegeben durch den Kaiserlichen Hofbibliothekar

Ú V O D.

Podobá se pravdě, že každý z indoeurospkých jazyků v historické čili té době, do které nejstarší památky sanskritského sahají, vládl osmi pády aneb o jeden, t. ablativ, více nežli jich je ve slovančině a litvančině u sklonitelných částek řeči podnes v užitku. Přestávala-li ale i máti jich všech na počtě tom anebo neměla-li kdys i více pádův, a jestli měla, kde je vzala čili z čeho a jak si jich natvořila — ty a podobné otázky podrženy jsou jiné mnohem záhadnější, té totižto: znala-li pramáti ta, ze které během času spanilá rodina jazykův indoeurospkými slušněji než indogermanskými jmenovaných původ svůj vzala, ohýbati slova vůbec čili skloňovati a časovati tak, jak my tomu i onomu nyní rozumíme? Je-li rozřešení důležité otázky té možné, jakým se mně ovšem býti vidí, nestane se, myslím, ani ve škole historického ani filosofického jazykozpytu o sobě než jen tak, jestli obě, pomáhající si sestersky vespolek, k témuž cíli, ač i rozdílnými cestami, kráčetí budou *).

Tím zajisté a vlastně jest: ukázati a dokázati, že slova a věty nejsou libovolným a náhodným než nutným a rozumným obrazem ponětí a myšlének; t. j. jazykozpyt rozbíráním mluvy lidské má odhalovati prvotné tvary slov i vět a vytýkati ústrojnou spojitost těch s myšlénkami, oněch s ponětími. Odkud patrně,

*) Proč tu zřetele svého nezvracím i k empirické škole Adelungově, to vysvětá ze str. X a XI mé srovnávací mluvnice.

že se úloha jazykozpytu velmi zblízka stýká s úkolem jazykovědy vůbec, který zase ve stopování a poznávání ducha v jazyku záleží. Uzná a ocení-li se náležitě důležitost, ano vznešenost úlohy té, nezbude skumatelům jazyka nic důstojnějšího a pilnějšího než ostříhati se mezi jiným toho urputného a násilného vhánění útvarů jazykových do kategorií logických, odtažených z ústrojí toho neb onoho jazyka novějšího, jakým K. F. Becker a následovníci jeho vynikají, nevšímajíce si anebo neznajíce toho, že i v jednom a témže jazyku je mnoztví výjevů, které se k úkonům ducha myslícího mnohem jináče mají nežliby se dle té neb oné logiky míti měly. Tak na př. jedna a táž přípona tvoří často slova značně rozdílného a naopak více rozdílných přípon slova docela stejného významu, jako *t* m. *ti* v něm. *mach-t*, goth. *mah-ts* m. *mah-ti-s* od koř. *mag* proti *gas-t*, goth. *gas-ts* m. *gas-ti-s* nejspíš od skr. koř. *ghas*, jísti. Ještě patrněji vysvitne rozmanitost ta, vezmeme-li více příbuzných jazyků do úvahy. Naše *moc* a *hos-t*, cyr. *мощ-ть* m. *мог-ть* a *гос-ть* rovnají se docela německým právě vytknutým i tvořením i významem. Lat. *hos-ti-s* znamená již nepřitele. Naše *pec*, cyr. *пещ-ть* m. *пек-ть* označuje věc makavě srostenou, kdežtoby podle obdoby stejně tvořeného skr. *pak-ti-s* a řec. *πέψις* m. *πέπ-σι-ς* z *πέπ-τι-ς* odtažené ponětí vyrážeti čili to znamenati mělo, co latinské složitou příponou *ti-on* odvedené *coc-tio* od kořene, který tu *coc* m. *poc*, skr. *pač* z *pak*, řec. *πεπ* z *πεκ*, něm. *bak*, slov. *pek* a litv. *kep* zní. Touže příponou tvoří i sanskrita i řečtina nejen odtažená jména, jakým je právě vytknuté, než i taká, která, jako něm. *gas-t*, naše *hos-t* a lat. *hos-tis*, též činitele znamenají, na př. od koř. *pā*, *servare*, *tueri* a *regere*, poště *pa-ti-s* odpovídá v ní našemu *pán* a *manžel*. Prvým významem vládne slovo to co *pats* m. *pa-ti-s* ve složenině litv. *vieš-pats*, běžné jen o Bohu a panovnicích, druhým v řečtině co *πόσις* m. *πό-τι-ς*. Staropruský jazyk složeninou *vais-patis* označoval *paní*, kteréžto slovo, znějíc slov. a pol. *pa-ni*, zcela tak vzniklo, jako lat. *pa-ni-s*, chléb! Gothský jazyk užíval slova *pa-tis* co *faths* m. *fa-di-s* též jen ve složeninách, kdež ono kromě pána i voditele znamenalo,

na př. v *brúth-faths*, *Braut-führer* a j. V latinském „*dii potes*“ jinde nesklonné *po-tis* rovná se syntaktickým úkonem svým, kořenem a snad i významem našemu *s-pá-sa* tam, kde se ho za starodávna co přístavku (*apposice*) k *boh* užívalo, jako na př. v RK: *Tamo bohóm, spásám, dat mnoství obětí* (Výbor I, 18, 33). Na vrše skaly *zanieti oběť bohóm, svým spásám* (Tamž 23, 22 a 23). Naše *pá-n* a litv. *po-ns* m. a v. *po-na-s* rovnají se kořenem a významem skr. *pa-ti-s*, ačkoli přípona, kterou to i ono vzniklo, nejčastěji jména trpného významu tvoří, jako: *pl-n*, cyr. *плъ-нъ*, litv. *pil-nas*, lat. *ple-nus*, skr. *pûr-ñas* od koř. *pr* m. *par*, *implere*, litv. *pil-ti*; *se-n*, cyr. *сѣ-нъ* m. *сѣп-нъ*, litv. *sap-nas*, lat. *som-nus*, řec. *ὕπ-νος*, skr. *svap-nas* od *svap*, *dormire*, cyr. *сѣп-ати*. Skr. *dâ-nam* a lat. *do-num* vznikla docela stejně. V zend. *dâ-tem* m. *dâ-tam* téhož významu objevuje se nám už druhá z těch přípon, jimiž indoeur. jazyky trpné přičestí min. času tvoří. Litv. *dû-ni-s* rovná se tvořením našemu *da-ň*, cyr. *да-нъ*; významem ale našemu *da-r*, cyr. *да-ръ*, kteréžto se zase jen rodem liší od řec. *δῶ-ρον* atd.

Podobně se věc má i ve skladbě, zejména u pádů, jichž úkony vůbec tím jsou rozmanitější a právě proto prvotné zvláště tím temnější, čím je jich ve kterém jazyku méně. Němčina, jak vědomo, zachovala u sklonitelných částek řeči jen čtyry, t. j. nejméně ze všech indoeur. jazyků tak samorostlých, jakými jsou kromě ní všechny ostatní, vyjma romanské a jiné novější míchanými nazývané. Dle čeho němčina ze všech jazykův oněch nejméně se hodí k určení prvotného úkonu pádů, který přirozeně nejpatrněji tam vystupovati může na jevo, kde se jich nejvíce zachovalo. Nicméně však filosofický jazykozpyt pokusil se již i o to, — jak nešťastně, to nejzřejměji viděti z jmen, kterých se místo starobylých latinských pádův v němčině běžným u přestovatelů jeho dostalo. K. F. Becker na př. překřestil dativ osobným pádem (*personenfall*), akkusativ, *sit venia verbo*, *wohinfall-em*; genitiv jednou *sachfall-em*, druhdy *woherfall-em*. Jen nominativu a vokativu dal pokoj proto, že jich neuznal býti pády, napsav o nich mezi jiným i toto: „ačkoli, prý, nominativ a vokativ ne-

jsou vlastně pády čili, jak i on pádům rozumí, tvary předmět označující (Formen eines Objektes), bývají přece obyčejně též pády jmenovány“ (Schulgramm. der deuts. Spr. 6. Ausg. 1848. S. 126). Učedlníci jeho, nedbajíce na nedokázaný ničím a dle toho, co níže na str. 11 vytkneme, nepravdivý výrok mistra svého, pozbavili i nominativ starobylostí cti hodného jména jeho, převravše ho werfall-em, a dle toho i genitiv wessfall-em, dativ wemfallem a akkusativ wenfallem. Vokativu, pokud mně vědomo, dali též pokoj pravdě podobně proto, že ho němčina od nominativu nerozeznává. Jiní, řídíce se, tuším, duchem věku našeho, který nejraději i tam počítá, kdeby něco důstojnějšího konati měl, označují pády čísly. Ti o povaze pádů sotva kdy co mysleli. Oni utkvěli myslí na dětinských otázkách o pádech, ani netušíce, že žák, který se o pádech náležitě tázati zná, i pravým užíváním jich už vládnouti musí. Komuby se právem neleželo s takými lidmi, jakými jsou počítáči a dětinští myslitelé tito, pouštěti se do hádky o pádech! I Becker za našich časů sotva zasluhuje tu více šetrnosti než abychom se ho aspoň jednou optali: jestli dativ „die Beziehung des als Person gedachten Objektes,“ akkusativ ale „die Beziehung der Richtung Wohin“ (l. c. p. 271 a 272) označuje, co si počneme s oním tam, kde jím slovančina neméně často nežli sanskrita (Frank, gramm. sanskrita. Wirceburgi 1823. §. 226, n. 2) vyslovuje cíl, ke kterému působení podmětu směřuje, t. j. právě ten poměr, který dle Beckera akkusativ má označovati? U Nestora, jak už p. Miklošić (Vergl. gramm. III, 5) spozoroval, je takých dativů mnozství se slovesy hnutí znamenajícími, jako: Поидуть Русь домови. (Полное собр. рус. летописей. Sv. I, str. 13, ř. 9) Идѣте съ данью домови. 23, 20. Ольга возъврати ся Кіеву. 24, 31. Иде Володимиръ Ноугороду а Святославъ Переяславъцю. 29, 24 atd. Z nynějších nářečí slovanských lužická a podunajská srbština zachovaly nejvěrněji tento ablativnému protivný a, jak se mně zdá, prvotný úkon dativu *).

*) Příkladů z této dočítáš se téměř na každé straně druhé knihy nár. písní, vydané V. St. Karadžićem r. 1845, jako: Njim dolazi blažena Marija. 1, 10.

Dle všeho toho filosofičtí jazykozpytcové marně myslí, žeby výroky jich o jazyku tak nutnými a neomylnými byly, aby se jimi historické skoumání bez výmínky spravovati mělo a bezpečně mohlo. Věc se často, ano obyčejně právě naopak má. Na výsledcích tohoto rozpadla se již nejedna z kategorií oněmi osnovaných v nic a to slušně. Jazyk zajisté byl a jest útvarem i společným jměním millionů duchů lidských; a ti, i nepovědomě, často dál a lépe viděli nežli mnozí z filosofických jazykozpytců, kteří jazyku zákony dávají, kdežtoby vlastně ty, které jím v skutku vládnu, vyhledávati a vykládati měli. Co již, ať o jiných starších badatelích ducha lidského v jazyku nic nedím, i našemu ostrovtipnému Janu Blahoslavovi bylo proti vůli, když o úloze grammatikářů napsal, že „ne jazyk regulí, ale ten, jenž regule vymejší a spisuje, jazyka vlastnosti šetřiti má.“ Nicméně však rád uznávám, že i pouze filosofický jazykozpyt, co přirozené stadium na cestách ducha lidského po pravdě, donesl záživného ovoce dosti hojně. On zbavil jmenovitě skladbu těch krutých okov, do kterých ji empirická škola Adelungova dala. On přispěl znamenitě

Odoše Bogu na divane. 3, 3. Nemogli ih Bogu obrnuti (obrátniti). 5, 13. Nevodi me dvoru bijelome. 18, 12 atd. Podobných lužických příkladů nasbíral a zcela opačně vyložil Novikov, uče, že, prý, v nich dativy o předložku *k* přišly! (О важнѣйшихъ особенностяхъ луж. нарѣчій. Москва 1849. Str. 121 a 122). Novoruská příslovka *domoj* (domum, domův) tak se má k Nestorovu *domovi*, jako v Čechách místy běžné dat. jednotné na *oj* m. obyčejnějších na *ovi*. Jsou-li tyto prvotné, vzniknutí oněch má se vysutím retnice v vykládati, čeho vůbec mezi dvěma samohláskama ve slovančině a jiných, na př. romanských jazycích dle Fr. Dieze (Gramm. der rom. Spr. I, 182 a 187. Ve 2. vyd. r. 1856. str. 259 a 265), mnohem více příkladů se vyskytá nežli se výtečnému jazykozpytci našemu, p. Miklošičovi zdá, když (l. c. p. 428) pochybuje o pravosti výkladu čes. *prý*, *prej* a slov. *praj* z *pravi*, který již Dobrovský podal a já ve své srovnávací mluvnici (str. 313) opakoval. K výsuvkám retnic tam doloženým přidej: krajinské čes. *lajce* m. *lavice*, pol. *čłek* m. a v. *čłoviek* (Miklošić l. c. I, 482), hornoluž. *kravy* a dolnoluž. *kšavy* m. *krzvavyj*, čes. *krvavý* (Tamž 499 a 513), bulh. *čoljak*, *čelěk* a *čljak* m. cyr. *člověkъ* (Týž ve slav. bibl. I, 50 a v pojednání o jazyku bulharském v Sedmihradsku, otištěném ze VII svazku „der Denkschriften der philosophisch-hist. Classe der k. Akad. der Wissenschaften“ zvláště ve Vídni 1856. Str. 16) atd.

i ku povznešení jazykovědy vůbec na to závratné stanovisko, kde Viléma z Humboldta, jak nám ho p. Šafařík v časopise tomto (r. 1847. I, str. 128) nadšeně a krásně vylíčil, spatřujeme a obdivujeme.

Ze stanoviska toho, rozšířeného znamenitě dosavadními výsledky historického jazykozpytu, možná již i na otázku, kterou sem na počátku článku přítomného vyslovil, s jakou takou jistotou odpovědět, co následuje. Není dostatečně proč nedomýšleti se s Pottem (Etymol. Forschungen II, 359 a 360), že byla doba, za níž i pramáti jazykův indoeurospkých nejněžnější prostotou a jednoduchostí čili neohebností asi tak vynikala, jako podnes jazyk čínský a jiné jednoslabičnými nazývané. Jako v těchto, tak, myslím, i v oné prvotně samým topickým rozestavením prvků jazykových čili kořenů ve větách dosahovalo se toho, co později grammatické proměny slov čili ohýbaní jich vykonává. Spůsobem tím nejen nejnutenější poměry jednoho ponětí ke druhému ve větách byly označovány než i obrazy jich čili kořeny slov, aspoň duchovně a bytně, té platnosti a podoby nabývaly a během času nabyly, kterou nyní co jména, zájmena, slovesa atd. vládnou. Jakkoli se ostatně věc ta má, to se zdá býti pravdou, že se jazyk jen v jisté a určité míře jednoduchostí počínati může a, poněvadž vlastním cílem jeho je věta, pojmenování ale jen prostředkem k dosažení cíle toho, musel přede vším mluvit, t. j. věty jakým už koli způsobem tvořiti. Že se to prvotně v skutku pouhým skládáním dvou aneb i více žvlů v jeden celek stávalo, tomu nasvědčují výsledky dosavadního skoumaní neméně než i způsob, kterým se jich došlo. Ony i ten zajisté čím dále tím hlasitěji zvěstují, že to, co sme ohýbaním a tvořením slov nazývati obvykli, nic vlastně není jiného nežli skládání dvou aneb i více žvlů v jeden celek, v jedno slovo, a to takých, z nichž, abych se výbornými slovy p. Šafaříka v časopise tomto (r. 1848. I, 3, 223) obsaženými vyjadril, „každý dříve nežli se s jiným syntheticky sloučil, byl samostatný a ponětně významný: neboť ponětní významnost jest podstatná podmínka mluvy lidské; bez ponětní významnosti stojí zvuky lidské na rovni se zvuky zvíře-

cími.“ Podobně se vyslovil nesmrtelný zakladatel srovnávacího jazykozpytu, Fr. Bopp, o příponách vůbec již dříve, r. 1833 napsav o nich, že jich nemáme naskrze proč za nadsmyslné bytosti mystické považovati „und ihnen mit einem todten Glauben an ihre unerkennbare Natur entgentreten. Natürlicher ist es,“ pravíť on překrásně dále“, dass sie Bedeutung haben oder hatten und dass der Sprachorganismus Bedeutsames mit Bedeutsamem verbinde. Warum sollte die Sprache accessorische Begriffe nicht auch durch accessorische, an die Wurzeln herangezogene Wörter bezeichnen? Alles wird versinnlicht, verkörpert durch die sinnliche, körperliche Sprache“ (Vergl. Gramm. S. 129). O tři léta později ještě rázněji a častěji hlásá totéž genialný Pott (l. c. p. 239, 245, 368 etc.) Dle čeho jazykozpyt jen tehda dochází cíle svého, když se mu podařilo to neb ono slovo, tu neb onu větu na ty živly rozebrati, ze kterých jsou ta i ono složeny, a ústrojnou spojitost jich s jinými slovy a větami jasného původu a významu odhaliti *).

Že se mu však v úkole tom nevedlo do nynějška tak šťastně, jako bychom si toho přáli a poněkud i právem očekávali, toho příčiny jsou rozmanité. Hlavní z nich záleží, myslím, v tom, že jazykozpytcové, — nevšímajíce sobě ostrovtipného výroku Pottova o slově: „Slovo, tato silaba věty, je kel (Keim), kterýž, aby se vyvinouti mohl, půdy, vzduchu a slunce potřebuje; půdou je věta, vzduchem a sluncem myšlénka, která touto provívá“ (Etym. Forsch. I, 152), ačkoli význam a důležitost jeho tamže (II, 351 a 352) jasně a výtečně vyličený a dokázány, — posud téměř vesměs nedbali na ten poměr, který slovy co částkami vět vládne a skoro na vlas podobá se tomu, jak se jednotlivé údy k celému tělu mají. Jako tyto jen v ústrojném spojení se živým tělem žijí, jináč umírajíce: tak i slova jen co věty anebo co částky vět jsou v skutku tím, čím se jináč býti jen zdají: živými čili významnými. Jako tedy anatom, chce-li pravou, přirozenou po-

*) Několik dokladů myšlének tu vyslovených vytknul sem na str. 157 a 158 své srovn. mluvnice. Libo-li komu, více neméně makavých najde jich ještě u Potta (l. c. p. 365).

vahu jednotlivých údů jakéhokoli těla poznati, poměru právě vytknutého nikdy s očí spouštěti nesmí: tak nemá ani jazykozpytec slov jinde než na té půdě, kde vznikla, kde jedině žijí a odkud vytržena umírají, rozbírají, t. j. nemá nikdy zřetele svého odvracet od syntaktické povahy slov. Co se však posud, bohužel, téměř pravidelně dalo, jak už mezi jiným i odtud zřejmě vysvítá, že srovnávací skladba do nynějška úplně, sanskritská ale z většiny ladem leží. Kromě Frankovy, ku které se na str. 4 obracím, neznám jiné. Skr. mluvnice Boppovy, Benfeyovy, Bollerova a j. neobsahují žádné skladby. Dle čeho není divu, že nynější srovnávací jazykozpytcové o skladbě snad vůbec, vyjma Potta, asi tak smýšlejí, jako na př. Jiří Curtius, pravě: „Die Syntax wird zwar stets ein Theil der Grammatik bleiben, der eine v ö l l i g g e s o n d e r t e Behandlung erfordert. Man wird sich bei ihr auch keineswegs einer philosophischen Auffassung und Gliederung entschlagen können“ (Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältn. zur class. Philol. Berlin 1848. S. 23). Co se mu tu nemožným zdálo, to možným, ba potřebným býti ukázal o čtyry léta později, vydav školskou mluvnici řeckou se skladbou, která navzdor osvědčení, stojícímu na str. VII a VIII, přece podstatou svou úplně se rovná těm, které sem na str. X a XI své srovn. mluvnice empirickými nazval, vylíčil a ocenil. Svědčíť o tom mechanické rozdělení její, nepříznivé úsudky Lud. Lange-ho o ní (Zeitschr. f. die öst. Gymn. 1855. S. 713—731. Neue Jahrb. für Phil. und Paed. B. 67, S. 510—526) a nade všecko podivná pochvala, které se jí dostalo od A. Schleichera, pravícího o své litvanské mezi jiným, že, když o ní pracoval, dobrou podporou mu byly Ostermeyerova litvanská, vydaná v Královci r. 1791 a Curtiusová školská mluvnice řecká. „Beide Werke haben“, prý, „im grossen und kleinen dieselbe behandlung und anordnung des stoffes und zwar diejenige, welche nach meiner meinung die einzig verständige und zweckdienliche ist; es wird nämlich alles philosophische wesen ferne gehalten, dafür aber findet man die erscheinungen der sprache in lichtvoller anordnung dargelegt“ atd. (Handbuch der lit. sprache. I, IX a X)

Maje smýšlení toto tak znamenitých pracovníků na poli srovnávacího jazykozpytu, jakými jsou ostatně právě spomenutí mužové jistě, o skladbě na zřeteli, nezastavuji se naskrze na tom, že se posud nepřišlo na stopy ablativu ve slovančině a litvančině, o jehož bytí v obou se já hlavně syntaktickým skoumáním přesvědčil, i jiné, kterých se týče, hlavně výsledky tohoto přesvědčiti se pokusím. Dříve však než bych tyto vyložil, nevyhnutně potřebným se mi vidí, promluvití zkrátka o tvaru anebo, což jedno jest, o příponě a osudech ablativu v indoeur. jazycích vůbec a ve slovanském i litvanském zvláště.

I. O PŘÍPONÁCH PÁDŮ VŮBEC.

Přípony pádů dle toho, což o nich vůbec na str. 6 a 7 řečeno, byly dříve, nežli se jimi staly, samostatná a ponětně významná slova. Jazykozpytcové našeho věku, vykládající původ jich, rozcházejí se na dvě strany. Jedni odvozují je bezprostředně od zájmen, držíce se v tom Boppa, který se tu předně o důvod následující otázkou obsažený opírá: „Woher hätten,“ prý, „die mit den Wortstämmen zu einem Ganzen verwachsenen Exponenten der räumlichen Verhältnisse besser genommen werden können, als von denjenigen Wörtern, welche Persönlichkeit ausdrücken, mit dem ihr inhärenten Nebenbegriff des Raumes, des näheren oder entfernteren, diesseitigen oder jenseitigen?“ (Vergl. Gramm. S. 136) Druhá strana, následující Potta, jen ve příponách přímých pádů vidí bezprostřední zájmena, u nepřímých čili kosých ale hledá zejména předložky a příslovky, dopouštějíc ostatně, že nejedna i z těchto a ze spojek prostředně ze zájmen vznikla (Etym. Forsch. II, 357, 643 a j.) Že strana ta spíše pravdu má než ona, vysvítá nejzřejměji z toho, čím Bopp podruhé mínění své podporuje, pravě: „So wie bei Zeitwörtern die Personal-Endungen, d. h. die Personal-Suffixe — wenn sie im Laufe der Zeit nicht mehr als das erkannt und gefühlt werden, was sie ihrem erweislichen Ursprunge nach sind und bedeuten — durch die dem Verbum vorangestellten isolirten Pronomina ersetzt oder so zu sagen commentirt werden: so werden im gesun-

keneren, bewusstloseren Zustände der Sprache die geistig todten Casus-Endungen in ihrer räumlichen Geltung durch Praepositionen und ihrer persönlichen durch den Artikel ersetzt, unterstützt oder erklärt“ (l. c. p. 137).

Aby výjev, který tu Bopp z dějepisů jazyků vytýká, ještě více dokazovací moci proti němu nabyl, vyslovíme ho trochu všeobecněji a doložíme jen dvěma, a to takými příklady, jakých níže k objasnění a dokázání náhledů svých o ablativě potřebovati budeme. Jazyky, původem svým ohýbací, zapomínající během času na prvotný význam přípon ohýbácích čili skloňovacích a časovacích, anebo přicházejíce rozmanitými osudy o přípony ty, nahrazují je živly takými, které se těm významem a nejednou i původem svým úplně rovnají, ze kterých někdejší přípony vznikly, t. j. věkem sešlé jazyky rozpouštějí (analysují) tvary skloňovací a časovací vůbec v živly téhož významu a často i téhož původu s těmi prvky, jichžto synthetickým sloučením tvary skloňovací a časovací prvotně vznikly.

Tak na př. 1) dle domnění všech čelnějších jazykozpytců našeho věku člen řecký, bulharský, romanský, určitý germanský a j. je právě to, co Bopp (l. c. p. 157) v někdejší příponě nominativu, hlásce *s* vidí: ukazovací zájmeno totižto, jehož muzký nominativ jedn. zní v sanskritě *sa* a v jistých případech i *sa-h* a *sô* ze *sa-s*, ženský *sâ* (Bopp, l. c. p. 492 sequ.) s *s* m. prvotného, ve středním rodě *tat* a ve všech ostatních pádech zachovaného náslovného *t* (Kuhn, Zeitschrift für vergl. Sprachforschung. I, 271), jímž litvančina a slovančina nad sanskritu a nad srovnávající se tu s ní zendštinu, řečtinu a gothštinu i v muz. a žen. rodě vynikají, říkajíce v onom rozdílně: ona nejryzeji *ta-s*, tato *tā*, v ženském obě *ta*, ve středním ona *tai*, tato *to* *). Dle čeho na př. bulharský členem opatřený nom.

*) Druhé ukazovací zájmeno slov. *sa* a litv. *ši-s*, jehož několik zbytků v českoslovenčině strana 239 mé srovn. mluvnice obsahuje, dle A. Schleichera (Beiträge zur vergl. Sprachforschung. I, 48 a 49) nesahá původem svým ke skr. *sja-s*, jak dříve (Formenlehre der kirchenslaw. spr. s. 262) s Boppem a Miklošicem učil, než ku prvotnému *ki-s*. Po-

vlъkъ-t anebo vlъko-t druhým živlem svým je ještě zachova-
 lejší složenina nežli skr. vrka-s. Prvý živel tohoto je kmen,
 jemuž bulharčina svým vlъkъ a vlъko tak věrně odpovídá, jako
 dle fonetických zákonů, které jí vládnu, jen může. Slavný náš
 Fr. Miklošić vyhlašuje tu *ъ* a *o* za eufonickou vsuvku (Vergl.
 gram. I, 274), co je přirozený následek nauky jeho, obsažené
 tamž III, 220—222, o tom tvaru jmen, který v bulharském a
 jiných podobných, o skloňování víc anebo méně příšlých, na př.
 romanských jazycích, ve spojení s náhradami přípon všecky pády
 zastupuje a právě proto generalným pádem sluje. Co do
 podstaty drží se tu p. Miklošić Fr. Dieze, jehož náhledy do též
 věci osnovány jsou na tom, že, prý, nominativ „den Begriff in
 seinem absoluten Sein ohne irgend eine Relation hinstellt“ (Gramm.
 der rom. Spr. II, 5). Co že není pravda, viděti nejzřejměji ze
 přípon, kterými jazyky indoeur. nominativ od ostatních pádův
 od nepaměti víc anebo méně dokonále rozeznávají. Co je zas
 úkonům ducha myslícího a mluvícího docela přiměřeno: poně-
 vadž, jak už Pott dvě léta přede Diezem hlásá, „das Grund-
 subject für jede Rede ist das redende Ich, also schon in Be-
 zug auf dieses, jedes Subject eines Satzes — Object, ein
 ausserhalb des Ich stehender Gegenstand, mit einziger Ausnahme
 des Falles, wenn jenes Ich sich selbst darin zum Gegenstande
 der Rede macht“ (Etym. Forsch. II, 353). Kdo to pravdou býti
 uzná, jako já, nevěda naskrze ničeho, proč bych neměl, ten se
 nebude moci dosti vynadiviti hlubokému názoru do poměru mluvy
 k úkonům ducha myslícího, který klassičtí grammatikové dali na
 jevo, uznavše i nominativ pádem a nazvavše ho přímým; ten,
 opovrhna naukou Beckerovou, známou již ze str. 3 a 4,
 rád jim odpustí chybu, které se tím dopustili, že, ačkoli i no-
 minativ znali býti pádem, následovně odvozeným tvarem, přece,
 základným ho učinivše, všecky ostatní od něho asi tak odvozo-
 vali, jako na př. i jedny časy ode druhých. Moudřeji sobě tu
 i tam vedou grammatikové indičtí, odvozující tvary skloňovací

dobně změnil snad už p. Schleicher i protivné mému a Kuhnovu
 domnění své o náslovném *s v sa* a *s jas*, vyslovené tamž a na str. 255.

a časovací od kmenů. Kmenem u sklonitelných částek řeči je jim tvar zbavený všech příznaků pádových anebo ten, který sklonitelné částky řeči v slovníkách jich na sobě nesou. Základného tvaru tohoto ale nenašli grammatikové indiští samotným skoumáním, takorča anatomickým anebo chemickým rozbíráním látky jazykové, než byli k němu vedeni praktickým zvykem mluvy samé, který na počátku složených slov, jichž tvoření v sanskritě neméně důkladně znáti třeba než skloňování a časování, čistého kmene žádá, vyjma přirozeně ty proměny, které poslední živel jeho před náslovným druhé částky složeniny dle fonetických zákonů vzíti musí, jako na př. v rādža-putras královský syn m. rādžan-putras. Že ale v ní základný tvar na počátku složenin každý poměr pádový zastávati může, jest on takorča generalným pádem anebo generalissimem pádů, „der bei dem unbeschränkten Gebrauch der Composita im Sanskrit häufiger als irgend ein anderer Casus vorkommt (Bopp, Vergl. Gramm. S. 133 a 1417. Pott, Etym. Forsch. I, 152 ff.). Majíce to na zřeteli, pravíme, že tvar ten, kterého analytické jazyky s náhradami někdejších přípon k označení poměrů pádových užívají, není ani nominativ ani akkusativ ani žádný jiný pád než kmen, ke kterému se ony, řídíce se v tom přirozeným sobě citem, tím dokonaleji navracují, čím na cestě analysování dále postupují a čím jsou jim v tom volnější ty fonetické zákony, které jimi vládnu: následovně prvá částka složenin bulh. vlъkъ-t a vlъko-t není žádným pádem než, jak už řečeno, kmen. Kdo v ní s p. Miklošicem *o* aneb *o* za eufonickou vsuvku vyhlašuje, tomu nezbude nic jiného než i hlásky ty, které na konci prvé části jiných složenin jako в блг-о-словленіе a соѣ-е-словіе (vaniloquium), ѣловѣ-о-любіиъ a мжж-е-любіиъ, v čes. čas-o-pis, děj-e-pis a pod. na jevo vystupuje, buď s Dobrovským (Inst. linguae slav. p. 456 sequ.) vykládati anebo vesměs navzdor výsledkům dosavadního skoumání, které je kmenovými živly býti svědčí, vsuvkami nazvati.

2) V oboru kosých poměrů pádových budtež nám příkladem osudy těch v několika novějších jazycích, které ve starších genitivem, ablativem a dativem byly vyslovovány. V romanských

jazycích jeví se poměr prvými dvěma někdy vyslovovaný proti-
 vou označovaného dativem čili tak, jako sem já na str. 4 prvotný
 úkon ablativu a dativu pojal. Poměr genitivný a ablativný čili
 otázce „odkud“ přiměřený bylyby jazyky romanské mohly právě
 tak dobře předložkou *a* aneb *ab*, jako podobnou jí významem
de označovati; ale, že se ona prvním živlem svým neliší od *ad*,
 úkony její přešly na *de*, vlas. i *da*, snad z *de-ad* dle rättského
 (ve Švýcarsku) *d-ad*, a to velmi dávno, poněvadž už i z římské
 doby poště nápisy obsahují na př. *de Municia m. Municiae*, *miles*
de stipendiis m. stipendiorum, *curator de sacra via*, *oppida de*
Samnitibus, *de natione Bessus*, *natus de Tusdro* atd. Následkem
 toho stalo se *ab* v rom. jazycích o samotě zbytečným, přestá-
 vající na živoření ve složeninách, jako ve vlas. *av-anti* a *d-av-anti*,
 fran. *av-ant* a *d-ev-ant*, prov. *ab-ans* a *d-av-ans* z *ab-ante* a
de-ab-ante. Opak poměru označovaného předložkou *de* vyslovuje
 se tamže předložkou *ad*, jejíž druhý živel jen vlastina věrně
 zachovala, užívající podnes *ad* vedle *a*, provençalština ale změ-
 nila v *z*, znající se k *az* vedle *a*. I opisování toto poměru někdy
 čistým dativem vyslovovaného sahá počátky svými do prastarých
 dob. Už na př. Plautus píše: *hunc ad carnificem dabo*, Terentius:
pauperem ad ditem dari, Varro: *quod apparet ad agricolas*. Po-
 dobný výjev pozorovati v některých nářečích germanských. Nizo-
 zemec na př. poměry, o kterých tu řeč, označuje předložkami
van a *aan*, místo nichž Angličan *of* a *to* užívá. Novořek zaniklý
 dativ opisuje též předložkou *eĭs* (Diez, Gramm. der rom. Spr.
 II, 13 a 404). Některé z předložek právě vytknutých rovnají
 se i původem svým, významem ale všecy latinským *ab*, *de* a *ad*.
 Tak na př. *of* co *af* nejen v gothštině než i v latině pozdější
 bylo v užitku, stněm. pak znělo, jako prvotně v latině, *ab*, skr.
apa, prákr. *aba*, řec. *ἀπό* atd. (Zeitschr. für vergl. Sprachf. II,
 375 a 476). Ze slov. nářečí podunajská srbština dle pozn. na str.
 4 vyniká s lužickou nad ostatní značně zachováním prvotného
 úkonu dativu, ale genitiv velmi ráda podporuje předložkou *od*,
 o jejíž původě pod č. II bude řeč, na př. *Ovo běhu od zemlje*
sudije, *toto byli soudcové země*. Al' je ono *od* děteta ruka

(Vuk St. Karadžić l. c. 12, 7 a 21, 11). Sedmihradská bulharčina vládne ještě dosti mocně genitivem, na př. na desna strana boga, na pravé straně (na pravici) boha; sas hatalma svetjago duha, s mocí svatého ducha; pravy very sasilenie, pravé víry sesílení (potvrzení); ráda však užívá m. něho *a*) dativu, zvláště v mn. čísle: naš-tym gresim proštenie, našich hříchův odpuštění; *b*) kmene čili tak řečeného generalného pádu čistého anebo s předložkou *ot*: f mater ma trup, v životě matere mé; kraj ot zema. Více příkladů poslední vazby poskytují listiny, jako **НАСТАВНИКЪ ОТЪ МОНАСТЫРЬ**, představený kláštera, a j. Bulharčina, běžná v prvotné vlasti své, genitiv a dativ vyslovuje stejně: kmenem a předložkou *na*: pejene-to na slavijъ-t, spěv slavíka; daj slivъ-tъ na momiče-to, dej slivku děvčeti. V sedmihradské nenašel p. Miklošić vazby té žádného příkladu, o výše doloženém dativu m. genitivu v ní ale praví, že je jí se skipetarčinou, romunčinou a novořečtinou společný a co taký liší se původem svým od cyr. čili starobulh. dativu téhož úkonu (Die Spr. der Bulg. in Siebenb. S. 42). O jiný výklad věci té pokusíme se pod V, tu jen to po předku vytýkající, že, je-li v sedmihr. bulharčině užívání dativu m. genitivu cizinským, nemůže ani v cyrillčině čili staré bulharčině, pradávne sousedě tří právě jmenovaných mluv, býti domácím.

Vyjma poměr akkusativný, který je povahou svou nominativného tak blízký, že ho někteří jazykozpytcové, ovšem chybně, přímým býti myslí, vsecky ostatní kosé vyslovují jazyky analytické tak, jako dle předešlé právě úvahy genitivný, ablativný a dativný, t. j. částicemi: předložkami a příslovkami. Jak se mají původem svým tyto k oněm, to není posud náležitě vypátráno. Z výsledků dosavadního skoumání v oboru částic vůbec jen to dosti jasně vysvítati se zdá, že mnoztví jich jsou buď skamenělé pády buď takéž tvary časovací, a že meze, kterými je grammatikařství již tím, že jedny předložkami, jiné příslovkami a spojkami nazývá, od sebe vespolek z jedné, z druhé strany pak od ohebných částek řeči odlučuje, nejsou v skutku tak nutné a přirozené, jakými se nám, přivyklým rozdrobenosti a roztrhanosti, která látkou jazykovou v grammatikách našich vládne, býti zdají. Odsýlaje žado-

stivého dokladů k celé své nauce o neohebných částkách řeči v mé srovnávací mluvnici, pravím, že, najde-li se kdy prvotný tvar a význam přípon u kosých pádů, nestane se to jinde než tam, odkud analytické jazyky náhrady jich posud berou, v oboru částic totiž, a to vůbec čili bez rozdílu, který se u nich v grammatikách objevuje. Tam sahá kromě Potta (Etym. Forsch. II, 642), Benfeye (Kurze Sanskrit-Gramm. S. 269) i Bopp (Vergl. Gramm. S. 258), když na př. ve všech těch pádech, jichžto přípony v sanskritě hláskou *bh* vynikají, jako: vrkâ-is m. vrkâ-bhis, véd. vrkê-bhis (instr. mn.), vrkê-bhjas (dat. a abl. mn.) a vrkâ-bhjâm (dativ, abl. a instr. dv.), spatřuje částici *abhi* *), která se dle něho (l. c. et in gloss. sanscr. p. 15) významem rovná německým: an, hin a gegen, lat. ad a versus; tvarem ale souvisí s řec. ἀμφί, lat. ob a amb, stněm. umbi, nněm. um a bei, goth. bi, slov. обѣ a, co posud ani on ani Schleicher (Formenlehre der kirchenslaw. spr. S. 60) nespozorovali, i обѣ ve složeninách: obi-choditi, obi-koliti, obi-laziti a jiných, kdež i p. Miklošić (Vergl. gramm. I, 27 a 301) též eufonickou vsuvkou býti praví. Tam se obrátím i já, maje již vyložiti tvar, původ a význam přípony jednotného ablativu pod číslem

II. O PŘÍPONĚ ABLATIVU ZVLÁŠTĚ.

Sanskrita, kterou tu zvláště na zřeteli míti budeme, rozeznává ablativ u jmen a zájmen od ostatních pádů hlavně zubnicí *t*. Že hláska *ta* sama nemůže býti prvotným jeho exponen-tem, to jasně viděti již i odtud, že, nemá jsouc, beze samohlásek ani vysloviti se nedá; kdežto, jako dle str. 6 a 7 přípony vůbec, tak i ablativná kdys i samostatně významným slovem býti musela. Co, jak se mně zdá, tušili již i grammatikaři indiští, ustanovivše příponou ablativu silabu *ât*, a sice dle Boppa (l. c. p. 209) hlavně proto, že se ona z podstatných jmen jen u těch zachovala, jichžto kmen končí se samohláskou *a*, která se před

*) Nejpatrnější je ve tvaru vrkâ-bhis, rozložíš-li ho v ty živly, které v něm v skutku vězí, takto: vrka-abhi-s. Prvý z nich je kmen, poslední znak množného čísla.

t dlouhou objevuje. Dle těch a následovníků jich, anglických grammatikářů, na př. ablativy *vrk-ât* a *dân-ât* od kmene muzkého *vrk-a* a středního *dân-a* tak vzniklý, že kmenové *a* s příponovým *â* splynulo v *â*, t. j. z *vrka-ât* a *dâna-ât*. Nauce také protiví se prý i sanskrita sama tím, že se u zájmen nezná vesměs k *ât* než i k *at*, a to u první a druhé osoby, jichž ablativ jedn. zní *m-at* ode mne a *tv-at* od tebe, a dle toho, že se u zájmen těch i jiné pády množné příponami svými rovnají jednotným, i množným: *asm-at* od nás a *jušm-at* od vás. Okolnost ta s obdobou ostatních indoeur. jazykův, zvláště zendského, pohnuly Boppa domýšleti se, že je příponou ablativu buď *at* buď, a to prý spíše, jen *t*. O tomto vyslovil sem se již výše. Krátké *at* zastává Benfey (l. c. p. 266), Schweizer (Zeitschr. für vergl. Sprachf. III, 205) a jiní. Pokud jsou hodni následování, to se nejlépe ukáže, vezmeme-li dříve do úvahy jiný druh útvarů, kterými se poměr ablativný vyslovuje.

Jsou to příslovky na *tas*, kterých sobě sanskrita od jmen a zájmen velmi hojně, od nesklonitelných částek řeči ale, zejména od předložek, skrovněji natvořila, jako: *anta-tas* od konce, konečně od muz. a stř. kmene *anta*, něm. Ende, konec; *sarva-tas* odevšad, undique, quoquoersus od zájmenného km. *sarva*, každý, omnis. Též ponětí vyrazí složenina *sam-anta-tas* a kratší *sam-antâ-t*. Druhý člen této je makavý ablativ nominalný od známého již kmene *anta*, první pak obou zní cyr. *сѣ* a *сѣ*, litv. *są* a *su*, stprus. *sen*, řec. *σύν* a *ξύν*, lat. *con* a *cum*, germ. *ga*, *ge* i *sam*, nechybil-li Bopp (Vergl. Gramm. S. 397), spojiv s tvary, o kterých je právě řeč, gothské *sam-ath* a stněm. *sam-ant*, znamenající to, co nynější *sammt*, lat. *simul*. Od stř. kmene *agra*, který se významem svým našim vrchol a konec (Spitze, cuspis) rovná, tvarem ale dobře sloučiti dá se slovan. *igla*, *jagla*, *jehla*, *jáhla* a jinými, pošla příslovka *agra-tas*, vyrazující právě to, co též od stř. km. *mukha*, tvář, líce, čelo, utvořená *mukha-tas*, t. j. naše *před* a lat. *coram*. Též ponětí vyslovují složeniny: *abhi-mukha-m*, ob líce, v tvář; *sam-akša-m* (ze *sam* a muz. km. *akša*, m. něhož mimo složení stř. *akši*, oko,

je v užitku) a sâ-kšâ-t m. sam-akšâ-t, angesichts; pratj-akša-m, proti oku, a jiné Boppem vyčtené a vyložené v kratší jeho mluvnicki sanskritské na str. 346 a 347. Schweizer, vzav složeniny ty do úvahy (l. c. p. 390) velmi příhodně vyhlásil i lat. c-ôra-m proti Boppovi, který v něm skr. pâra-m viděl (Vergl. Gramm. S. 1484), za staženinu z con-ôra-m, jejíž prvý živel, jak už výše řečeno, rovná se skr. sam, staženě sâ v sâ-kšâ-t, druhý pak čili *ôra* nelze nijak odloučiti od stř. skr. kmene âsja, vedle něhož Vědy i kratší *âs*, lat. *ôs*, vultus a facies, znají (Benfey l. c. p. 310, n. 14). Opak směru předložkou před a coram označovaného čili od zadu, a tergo vyrazí sanskrita mezi jiným i příslovkovým abl. paçčâ-t, poslým od neužívaného v jiných pádech kmene paçča; lat. a latere pak a naše od boku příslovkou pârcva-tas, vzniklou ze stř. a muz. km. pârcva, latus. Naše právem anebo lat. jure, juste zní v ní dharma-tas od muz. km. dharma, jehož spojitost s čes. tře-ba m. staršího drě-ba dle stčes. dr-bí, oportet (Výbor z lit. čes. I, 1218) a j. snadno by se dokázati dala. Jatna-tas od jatna, nisus, opera, studium, rovná se významem našim naschvál a schválně; nâma-tas m. nâman-tas od stř. km. nâman, nomen, i kmenem našemu jménem; svarga-tas i příponou latinskému coeli-tus a řec. οὐρανό-θεν. Z číselného km. êka, jeden, vzniklo podobně êka-tas, singulatim, solum, unice. Mezi příslovkami zájmenného původu zvláštní úvahy jsou hodny: mat-tas a tvat-tas, rovnající se významem i užíváním výše vytknutým abl. m-at a tv-at. Od km. sva, svůj, je sva-tas, od sebe, lat. a aneb ex se, v užitku. Obdobný předešlým ablativ od téhož kmene čili sv-at v sanskritě zaniknul, zachoval se ale dle Boppa (l. c. pag. 584) v řec. ἑδ-ιος, vlastní, stojícím m. ἑδ-ιος ze σνῑδ-ιος, kdež násloví k neužívanému v sanskritě, avšak dle mad-îjas a tvad-îjas (můj a tvůj), poslých neomylně od ablativu m-at a tv-at, možnému svad-îjas tak se má, jako v ἁδ-ύς, ἡδ-ύς ze σναδ-ύς proti skr. svâd-us, lat. sva-vis m. svad-u-is, slovan. slad-ъ-kъ, litv. sald-us atd. Dopustí-li se v případě tomto zjemnění přídechu ostrého, to není naskrze proč protiviti se Eblovi, který se skr. sva-tas spojil řecké ἐ-τός,

běžné ve spojení *οὐκ ἐτός*, ne darmo, ne bez příčiny. Od km. anja pošlo anja-tas, lat. aliunde, m. anju-n-de, řec. ἄλλοθεν, m. ἄνιο-θεν, cyr. нѣдоу čili нѣо-н-доу; z tázacího *ka*, kterýž u příslovek slabne v *ku*, vzniklo ku-tas, což atticky zní πό-θεν, jon. ρό-θεν, lat. unde, m. cu-n-de, cyr. κѣдоу, ко-н-д-оу; z ukazovacích *ta* a *tja*, o nichž výše pod I, 1 byla řeč, vzaly původ svůj tvary: ta-tas a tjā-tas, řec. τό-θεν a δεύ-τε (toto dle obdoby δεῦ-ρο m. skr. tjā-tra), cyr. тѣдоу, то-н-д-оу; od vztažného *ja* má sanskrita ja-tas, řec. ὅ-θεν, cyrillčina ѡ-доу, jo-n-d-u; konečně od nejjednodušších ukazovacích dle Boppa kmenův *a* a *i* pošly předůležité v příčině naší útvary: a-tas a i-tas, jichž základný význam tlumočí týž lat. částicemi: inde, hinc a illinc (Gloss. p. 5 et 38). Druhý z nich, nakolik mně slovančina známa, nemá u nás sobě rovně. Tvar *i-de* zajisté, kterého písemné památky slovanské vztažně čili m. čes. kdež anebo kde tím častěji užívají, čím jsou starší, není přiměřený sanskritskému i-tas než zend. i-dha, který v sanskritě přišel o *d* zní i-ha tak, jako na př. částice sa-ha proti běžné ještě ve Védách sa-dha (cum), a znamená tu i tam to, co něm. da, naše tu aneb od ukazovacího zájmena *sz*, o němž viz poznámku na str. 10, touže příponou slovansky změněnou vzniklé z-de m. stčes. ś-de a cyr. съ-де. Prvý naproti tomu čili *atas* odhalil už slavný Bopp (Vergl. Gramm. S. 1472 a 1473) v cyr. předložce отъ, která v češtině asi do polovice XIV století zněla větším dílem též *ot* (Šafařík, počátkové stčes. mluvn. str. 22), nyní pak už jen ve slovích poslých od kořene *vr*, jako: ote-vřeti, ot-víratí a jiná, živoří vedle obyčejného dle str. 259 mé srovnáv. mluvnice i tu *od*. P. Miklošić (Radices ling. sloven. p. 60) sloučil отъ se skr. ati super, nad. Co se násloví týče, neprotiví se srovnalosti obou v něm nic, ba naopak nepřehledným hejnem spolehlivých příkladů dokázáno již (na př. v Schleicherově Formenl. na str. 38 a 39, v Miklošićově Vergl. gramm. I, 13 a 14 a j.), že slovanské *o* je nejen v násloví než vůbec pravidelnou obměnou krátkého *a* jiných jazykův indoeurospkých. Ani na rozdílném významu předložek těch nezastavujeme se, přisvědčující Boppovi, praví-

címu (l. c.), že je význam u předložek velmi proměnlivý. Kde se však i ten úplně srovnává a kromě toho i tvar slov větší přiměřeností zákonům fonetickým, které jazyky příslušnými vládou, vyniká: tam o skutečné srovnalosti jich nemůže býti pochyby. A právě tak se věc tu má. I dle Schleichera (l. c. p. 40, 47, 57 seq.) i dle Miklošiče (l. c. p. 71—91) a jiných totižto cyr. ѣ je pravidelnou obměnou prvotného *i*, ѣ pak samohlásek *a* a *u*: následovně sanskritské *ati* měloby cyr. отѣ a čes. *ot* aneb *od* zníti, ve složení pak u něho ѣ co *i* tak ožívati, jako sme to na str. 15 u отѣ spatřili. Poslední tato okolnost mě právě nutí ѣ m. ѣ v отѣ vyhlásiti za chybu, jakými dle Miklošiče samého (l. c.) i nejstarší památky staroslovanské oplývají. V отѣ na-proti tomu je ѣ právě tak pravidelným zástupcem prvotného *as* *) v skr. *at-as*, jako na př. ve вѣвѣ a тѣ proti známým už ze str. 10 a 11 skr. *vrkas* a *sas* m. *tas* anebo litv. *vilkas* a *tas*, v онѣ m. litv. *anas* a ve mnoztví jiných obdobných výjevův u Schleichera (l. c. p. 40—42). Po zacházce této, jejíž potřebnost níže vysvitne, obrátím se ještě jednou k řec. ἐτός m. skr. *sva-tas*. Koncovka jeho *tos* s lat. téhož významu *tus* jsou nejzachovalejší ze všech těch, ve které se skr. *tas* v řečtině a v latině rozpadla, a vyskytají se mezi jiným i v ἐν-τός a ἐκ-τός, lat. *intus* a *extus*, kteréžto poslední je dle předešlých a dle *sub-tus* možné, ale vedle *extrinsecus* neobyčejné. Sanskrita, nakolik mně známo, nemá takých útvarů, kteréby se předešlým i prvním živlem rovnaly. Obdobných ale, t. j. takých, které příponou *tas* též od předložek pošly a proti původům svým ablativným významem víc anebo méně vynikají, nachází se v ní více, na př. *abhi-tas*, lat. *ad* a *prope*; *pari-tas*, *circum*; *pura-tas*, *ante*, *coram*, *od puras* (*idem*). Benfey z Véd vytknul (kurze Sanskrit-Gramm. S. 342) *anti-tas*, *zblízka*, od předložky *anti*, *blízko*. Obyčejná sanskrita zná se k ní jen u stř. kmene *anti-ka*, jehož význam tlumočí Bopp (Gloss. sanscr. s. v.) latinským *propinguitas*, ablativ ale od

*) Čemu ti, kterých se týče, tak račte rozuměti, že slovančina, nesnášejíc v té době, do níž nejstarší památky její sahají, žádné souhlásky na konci slov, s odsouvá, a pak mění v *z*.

něho běžný antikâ-t příslovečnými výrazy: ex adverso, contra. Proč ne raději přiměřenými předešlému čili ex propinquo, a prope a podobnými, to těžko rozhodnouti. Jen to neomylná pravda, že Bopp, když to konal, o užívání předložkovém tvaru anti ve Védách nic nevěděl, domnívaje se tamže, že kmen anti-ka „pošel snad od zaniklého slova *anti* = řec. *αντί* a lat. ante, aneb od *ati*, rozšířeného vsutým *n*, příponou *ka*; dle Wilsona od *anta*, konec, příponou *ika*.“

Posud vytknutým podobných příslovek jest ostatně v sanskritě taká hojnosť a střídání-se jich s ablativy tak časté a různé, že se každý důkladnější pěstovatel její a srovnávacího jazykozpytu zvláště takorča nuceným býti cítil vysloviti se o tom, jak se má *tas* k ablativnému *t*. K dosažení cíle našeho postačí, poznáme-li smýšlení tří posud častěji jmenovaných mužův o tom. Pott (Etym. Forsch. II, 465 a 631), vida v *tas* příslovku označující místo *), odvozuje od ní nejen ablativné *t* než i genitivné *s* u těch kmenů, kde sanskrita ablativu nezachovala, když mezi jiným píše: „Mně se zdá, že jednotný abl. a gen. rozštípením (rozpojením) jednoho prapádu vznikly, a že prvotným znakem tohoto je *tas*, které sanskrita a co *tus* i latina úplně zachovaly, označující jím poměr otázce o d k u d ? přiměřený.“ Spůsob, kterým se dle něho rozpadnutí prapádu toho ve dva stalo, je zkrátka tento: *tas* předně přišlo o své *a* čili přešlo v *ts*, kteréžto potom,

*) Předponou téhož významu býti myslí Pott *tas* v skr. *tas-kara*, nomin. *tas-kara-s*, fur, zloděj; vlastně to, co něm. *weg-macher* (auferens), vzniklo-li slovo to v skutku tak, jak se jemu zdá: složením totižto *tas* (*weg*, čes. přeč anebo pryč) s km. *kara*, poslým od koř. *kr* m. *kar* (činiti, diti) a jináče též jen ve složeninách užívaným. Jak se má k tomu naše *taškář*, to velmi snadno uhádnou ti, kteří nepochybují, že na př. řec. *ἀνάλογος* a něm. *ähnlich* docela stejného původu jsou, t. j. ti, kteří, nedbajíce na zákony fonetické a jiné srovnávaným jazykům vlastní, původ a příbuznosť slov pouze dle znění a významu podobného určují. My naopak, kteří se Schleicherem (Die Sprachen Europas in system. Uebersicht. S. 25) za pravdu máme, že slova podobná zněním i významem zcela rozdílného, a naopak slova, lišící se značně od sebe zněním svým, stejného původu mohou býti, neopovážili bychom se naše *taškář* sloučiti se skr. *taskaras*.

majíc označovati genitiv přestávalo na pouhém *s*, a naopak na *t* tam, kdež ablativ znamenati mělo. Něco podobného pozorovati, prý, u akk. množného, který v sanskritě hláskami *n* a *s* m. prvotného *ns* se končí, na př. u vrkâ-*n* (vlky) a matî-*s* (myšlenky) proti goth. vulfa-*ns* a ansti-*ns* (milosti, lat. gratia-*s*) a jiných i dle nauky Boppovy (Vergl. Gramm. S. 273 ff.) U sloves ještě silnější podporu svého dokladu co do hlásek našel Pott v a-*vês* a a-*vêt* m. a-*vêt-s* z a-*vêd-s* (sciebas). Bopp zase, uznáv (l. c. p. 609) ablativné *t* a příslovkové *tas* též příbuznými i významem i původem, myslí, že je toto buď rozšířeninou onoho buď ono skráceninou tohoto. Schweizer konečně, vyhlásiv nauku Benfeyovu o ablativě, že příponou tohoto v sanskritě a jiných jazycích příbuzných bylo prvotně *at*, za jedině pravou, zdráhá se určit: vzniklo-li *at* z *atas*, *ats*, anebo není-li *at* tím, čím Bopp (l. c. p. 519) *i-t*, lat. *i-d* uznal: středním toližto rodem zájmenného prvku *a* od něhož, jak už na str. 18 vyloženo, a-*tas* zcela tak pošlo, jako *i-tas* od *i*. Mně, majícímu dokázati, že u nás a Litvanův nezaniknul ablativ, nemůže přirozeně o prvotný tvar přípony jeho tak málo jíti, jako Schweizerovi. Pročež přisvědčuji mu v tom, že prvotnou příponou tou pouhé *t*, nejsouc ani vyslovitelným, nemůže naskrze býti, než že co také muselo prvotně před anebo za sebou míti nějakou samohlásku. Že se během času i pouhé *t* anebo přiměřené mu jasné *d*, na př. ve staré latině, o kterou Bopp ze str. 15 a 16 známou nauku svou o tom opírá, v skutku objevuje příponou ablativu, to se má připsati otírání asi takému, jakým na př. dle str. 10 a 11 zájmeno ukazovací *tě* v bulh. влѣкъ-*t* anebo влѣко-*t* m. cyr. влѣкъ-*тъ* (vlk ten) o *ě* přišlo. I to připouštím Schweizerovi, že ablativné *t* mělo prvotně před sebou samohlásku *a* čili že příponou ablativu u jmen a zájmen za časů hist. je v skutku silaba *at*. Žeby ale ta co taká nominativem aneb akkusativem kterékoli částky řeči a jakého koli rodu i čísla býti mohla, to se příčí všemu, co posud o povaze pádů na jevo vyneseno. Nominativ, jsa s vokativem, kteréhož u zájmen už ani sanskrita nemá, dle str. 11 přímý pád, nehodí se k označování poměru nepřímého čili ko-

sého, a to z té jednoduché příčiny, které se každý snadno domyslí, vezme-li do úvahy, že toho, čím kdo nevládne, jinému dáti nemůže, anebo přísloví: ani smrt nebeře, kde není. Akkusativ označuje ovšem kosý poměr, ale jaký? Pravý opak toho, který dativ má vyslovovati, avšak jen v těch jazycích, které, neznajíce dativu cíle, běžného dle str. 4 ve slovančině a sanskritě, místo něho akkusativu užívají, jako na př. latina, říkajíc *domum* m. Nestorova *domovi* anebo novorus. *domoj* ald. Kde se naopak dativ cíle zachoval, tam akkusativ označuje vlastně a prvotně předmět anebo překážku, kterou působení slovesem vyjadřené přeniknouti anebo přes kterou přejíti musí, aby cíle svého dosáhnouti mohlo. Akkusativ tedy je prostředníkem mezi ablativem z jedné a dativem z druhé strany, čím ho i nejznamenitější grammatikové našeho věku uznávají, nazývajíce slovesa, která jím čistým čili bez předložek bývají doplňována, přechodnými (transitiva). — Ode tvaru bez náslovného *a* čili od Boppova a Pottova *tas* příponu ablativu, uznavše jí silabu *at*, odvozovati nemůžeme, a kdybychom i mohli, nechceme předně proto, že *tas* o samotě čili mimo složení nic ablativního neznamená; podruhé proto, že i to, co předešlá poznámka o skr. *taskaras* obsahuje, nic není jiného než domysl, a to více důvtipný než příhodný k tomu, aby se na něm něco spolehlivého osnovati dalo a smělo. Nezbyvá nám tedy nic jiného, než příponu ablativnou sloučiti s částicí *atas*, která ve slovančině co *otъ*, *ot* a *od* od nepaměti poměr ablativný vyslovuje, a to v těch jejích nářečích, kde se skloňování zachovalo, s genitivem; ve příště pak o skloňování bulharčině dle příkladů na str. 14 daných s kmenem; t. j. nahoře vytknuté příslovky skr. na *tas* vyhlásiti za prvotné ablativy těch částek řeči, které se v nich rozeznati dají, ablativy pak u jmen a zájmen na *ât* a *at* za skraceniny z nich. Výrok tento obsahuje v sobě více podmínek, z nichž některé světla, jiné pak, aby přestaly býti jimi aneb aby za pravdu uznány býti mohly, podpory čili důkazů ještě potřebují. Prvá z nich týká se způsobu, kterým vzniknutí příslovek těch vykládati třeba, aby to, jak se ony dle mého mínění k ablativům

mají, náležitě objasněno a ospravedlněno býti mohlo. Pott a Bopp příponou jich silabu *tas* bez náslovného *a* býti myslí. Já *tas* nahoře stále silabou a koncovkou jmenuji z úmysla proto, že příponou jich uznávám příslovku *atas* a to zase proto větším právem nežli Pott, Bopp a jiní, že *tas*, jak sem už dříve řekl, o sobě jistě nic ablativného neznamená a ve složení též ztěžka, *atas* naproti tomu je v skutku tím, čím dle str. 6 a 7 každá přípona býti musela dříve, nežli se s jinými živly syntheticky sloučila, t. j. slovo, kteréž i o samotě významem na str. 18 vyloženým vládne. Soudě dle příkladů stojících na str. 16 a n. spojovalo se *atas* s jinými živly rozličně: s kmeny otevřenými čili těmi, které se samohláskami končí, na př. tak, že se před ním tyto vysouvaly, jako v *ant'-atas*, *jatn'-atas*, *dharm'-atas*, *svar-g'-atas* a j. Máme-li ale proč zastavovati se na takémto způsobu spojování? Dle nauky Boppovi o vznikání slov jistě nemáme. Tu se zajisté velmi často mluví o zanikání posledních živlů kmenových před příponami vůbec. Tak na př. přídavné *phal'-i-tas* (*frucht-begabt*) vzniklo z km. *phala* (*Frucht*) příponou *trp.* přič. min. času *tas*, sponou *i* a vysutím před ní kmenového *a* (*Vergl. Gram. S. 1163*). Kdo na tom a na jiných podobných výkladech u Boppa přestává, ten sotva má dostatečně proč zastavovati se na vysouvání kmenového *a* před *atas*. Příčí-li se však komu i to, může v příslovkách těch považovati *a* před *t* za skráceninu z *â*, kteréby na př. spojením *anta* s *atas* vzniknouti mělo. K čemu zase nepotřebuje víc odvahy než Bopp, jenž o vsouvání hlásek, co je jistě záhadnější od pouhého krácení jich, velmi často mluví, na př. u zend. ablativův: *ap-at* (*aquâ*), *vîç-at* (*vicô*) a jiných, pošlých od zavřených kmenů domněle prvotnou příponou *t* vsutím před ni hlásky *a* (*l. c. p. 212*). O změnách jiných kmenových živlů před *atas*, maje na mysli Benfeyem po pravdě vylíčené osudy tvarův ohýbacích v oboru částic (*Vollst. Gram. der Sanskritspr. S. 342*), z úmysla nemluvím více, než, věda dobře s p Šafaříkem, že se pozdější kusé a zakrsalé tvary jen ze starších, plnějších a dokonalejších vysvětliti a pochopiti dají (*Počátk. stčes. mluvň. str. 7*), mám ablativné *at* doprosta za skráceninu

z *atas* a ne naopak hlavně proto, že se ono tomuto i o sobě významnému jen co přípona ablativu rovná úplně významem, jináč *at* v sanskritě nic neznamená. Znamenalo-li ale kdysi to, co zend. *at* a lat. *at* v *at-ča* a *at-que*, čili dle Benfey-e, který složeniny ty německým *alsdann* vykládá, tolik, co lat. předložka *ad* (Kurze Sanskritgram. S. 267): platí o něm to, co na str. 22 o akkusativu proti ablativu řečeno, t. j. *at* = lat. *ad* co pravý opak příslovky *atas* nemůže býti exponentem poměru ablativního. Čím tedy o významné spojitosti ablativního *at* s *atas* méně pochybovati smíme, tím nám toho více líto býti musí, že výsledky dosavadního skoumání v oboru sanskritu nepostačují, abychom i to náležitě dokázati mohli, že v ní ono z tohoto skutečně odsutím poslední silaby vzniklo. Dle Boppa (Vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 21 a 41) jen to neomylná pravda, že v sanskritě hlásky *s* a *r* na konci „eine sehr unsichere Stellung haben,“ měníce se tu rozličně. Strany čeho sanskrita dle téhož mnohem hůř se má nežli všechny ostatní sestry její v Evropě, vyjma slovančinu, která, jak už v pozn. na str. 19 řečeno, každé slovo samohláskou končí. Pročež bych myslel mezi jiným na to, že se lat. nominativ *da-tur-us* nejen proti podstatnému *da-tor* než i proti skr. *dâ-tâ* od km. *dâ-tar* za zachovalejší a ne naopak, jak Bopp (Vergl. Gramm. S. 901) činí, považovati má. Pokud to ostojí, potud máme v oboru sanskritu dva příklady odsutí silaby *as* m. lat. *us* na konci slov. Druhýmby bylo naše *at* z *at-as* a dle těch na př. ablativ *vrk-ât* skaženinou ze složeniny příslovkové *vrk'-atas*, která se od přiměřeného bulh. výrazu *ot vlzk* jen pořádkem živelů svých a větší zachovalostí druhého z nich liší. V srbském výrazu „noga od vuka“ možného dle „ruka od děteta“ na str. 13 je poměr ablativný asi tak dvakráte vysloven, jako na př. v řec. příslovce *ἐκ-τός*: předložkou *od* m. skr. *atas* a genitivem *vuka*, jehož přípona *a* rovná se skr. *ât* tak, jako dle fonetických zákonů, které srbštinou a slovančinou vůbec vládnou a níže vytknuty budou, jen může.

III. TVAR A OSUDY ABLATIVU V NĚKOLIKA ČELNĚJŠÍCH JAZYCÍCH INDOEUROPSKÝCH.

Vysloviv se tak o slov. genitivech na *a*, vlastních kmenům nejen muzkého než i stř. rodu, zaval sem každému, kdo věci, o niž tu jde, aspoň poněkud rozumí, příčinu k více důležitým otázkám. Prvá z nich, týkající se litvančiny, zní asi v tento rozum: lze-li se téhož domýšleti o genitivech na *o*, běžných v ní od přiměřených kmenů muzkého rodu *); anebo: rovná-li se na př. i její vilko, poslé od km. vilka, patrného ještě v nom. vilka-s, se slov. vlčka skr. ablativu vrkât? Přisvědčíme-li, znajíce již odjinud dostatečně, že litvanské vždy dlouhé *o* s goth. *ô* je pravidelnou obměnou našeho *a* a skr. *â* (Bopp, vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 134. Schleicher, handbuch der lit. spr. I, 10 a 62), ptáti se nás budou dále: kam se poděly v obou jazycích ty genitivy, které bychom v nich u týchž kmenů místo skr. na *sja*, jako vrka-sja a dâna-sja (doni od stř. km. dâna, jehož nom. zní dâna-m, donum), očekávali? Odpovědíce, že zanikly, vzbudíme znova více ještě důtklivějších otázek nad předešlé, jako: proč a čím zanikly genitivy ty, jak se má genitiv k ablativu u jiných kmenů? Na ty a podobné otázky nelze dříve spolehlivě odpověděti, než bychom poznali tvar a osudy obou pádů v několika čelnějších jazycích indoevropských.

U všech kmenů jen tři z nich rozeznávají ablativ od genitivu: zendský, starolatinský a osský. Tyto nad onen vynikají poněkud jen větší šetrností ku poslednímu živlu druhé přípony genitivné *as* (prvou je *sja* nahoře vytknuté), nekazíce ho nikde tak, jako to u zendštiny níže spatříme. Ostatně ukazují se oba, jako v celém ústrojí svém, tak i tu zakrsalejšími od zendského. Poslední živel ablativného *at* na př. jeví se v nich co *t* jen v *met*, jehož klass. latina, necítíc ho již ablativem první osoby, přiměřeným skr. *mat* (ode mne) i s jinými zájmeny k vůli důrazu a mimo to často i tak nepříhodně užívá, jako někteří Čechové svého *t*, poslého z dativu *ti*. Jinde všade stalo se *t* v italských

*) Střední rod v litevštině, vyjma nepatrné zbytky jeho u přídavných jmen a zájmen, vyšel na skázu (Schleicher I. supra c. p. 194).

jazycích jasným *d*. Prvý čili samohláskový živel obou přípon *as* a *at* nezachoval v nich též nikde prvotné krátkostí své. I kvalitu jeho přivedly oba jazyky větším dílem na skázu, užívající místo něho i ostatních samohlásek, které jsou v nich vedle prvotných *a*, *i*, *u* běžné, zejména podružných *e* a *o*. Zendština *t* v *at* zaměnila zvukem, o jehož povaze nestejně smýšlejí srovnávací jazykozpytcové, označující ho rozličně, nejvíce písmeny *th*, *t* a *d* (Bopp l. c. p. 68). Ku samohlásce *a* má se týž jazyk i v *at* i v *as* mnohem šetrněji od italských, nedávaje jí tak často jako tyto, než jen u kmenů na *i* a *u*, i tu nevždy úplně zanikati; a nekaze kvality její nikde. Pročež cíle svého i tak tuším dosáhneme, jestli tvoření obou pádů jen v zendštině podrobněji vyložíme, italských jazyků jen mimochodem tu i tam se dotýkající.

S kmeny muz. a stř. na *a* spojuje zendština ablativné *at* tak, jako sanskrita, stahující též obě stýkající se *a* v *â*, na př. *açpât* a *dâtât* m. *açpa-at* a *dâta-at*, skr. *açvât* a *dânât* m. *açva-at* a *dâna-at*, stlat. *equôd* a *donôd* m. *equo-od* a *dono-od* dle skutečně se vyskytajícího středního ablativu *altôd* m. *alto-od*. Zendské gen. týchž kmenů končí se trojnásobně: na *hê*, *hjâ* a *khjâ* anebo *qhjâ* m. skr. *sja* a *sjâ* ve Védách též užívaného. Prvá přípona je nejobyčejnější, druhá se nejméně liší od skr. právě vytknutých, ani jedna konečně tak velice, žeby se o stejném jich původu se skr. pochybovati smělo (Bopp l. c. 63 et 380). Jako *sja*, tak i zendské obměny jeho spojují se bezprostředně s kmeny: *açpa-hê* a *dâta-hê* atd. Z italských jazyků v u podstatných a přídavných jmen jen v oském zůstaly ještě nějaké stopy po genitivné příponě *sja* v koncovce *eis*, která dle Aufrechta a Kuhna (Umbriſche Sprachdenkm. S. 118) stojí prý místo nepřesmyknutého *e-si* a toto místo *a-sja*. Okolnost právě spomenutá vyrovná se, jak níž uvidíme, důležitostí svou v příčině naší té, že zendština ode všech ostatních kmenů tak tvoří ablativ, jako genitiv příponou *as*,*) a sic: od kmenů ženských na

*) Kromě té a *sja* dává Bopp (Vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 379 ff.) ještě

ā pomocí *j*, po němž *a* tu i tam dlouží, předcházející pak kmenové *ā* krátí, na př. *hizva-jāt* a *-jās* od *hizvā* jazyk. Italské jazyky, štitíce se vsuvky *té*, spojují *ad* a *as* bezprostředně s kmeny: *praedād* a *terrās* z *praeda-ad* a *terra-as*, ossky: *toutad* (*totā*), *moltas* (*mulctae*) atd. Ablativů poslých od kmenů na *i* málo se posud v zendštině objevilo. Ale i o těch několika platí úplně, co výše řečeno. Neliší se totižto jináč než poslední hláskou od genitivů, vycházejíce na *ōit* a tyto na *ōis*: *âfrîtôit*-t *benedictione* a *âfrîtôit*-s *benedictionis*. *Ôi* v obou pádech mám s Boppem (l. c. p. 59 et 60), s Benfeyem (Kurze Sanskritgr. S. 266) a jinými za gunu kmenového *i* přiměřenou sanskritskému *é*, o níž s Benfeyem proti Boppovi myslím, že po ní příponové *a* vypadlo. U žádné třídy kmenů nenašlo se posud v zendštině tolik a tak rozmanitě tvořených ablativů, jako u kmenů na *u*. Prvý druh jich a genitivů, které se tu též jen poslední hláskou rozeznávají od nich, rovná se docela tvořením svým těm, o kterých právě byla řeč, vznikaje též stupňováním kmenové samohlásky *u* v *au* a vysouváním po tomto příponové samohlásky *a*, na př. *tanau-t* a *-s* od *tanu* corpus. Druhý druh liší se od tohoto jen zeslabením *au* v *eu*, z nichž i to i ono rovná se skr. guně *ó*, pošlé stažením z *au* tak, jako *é* z *ai*, na př. *paçeu-t* a *paçeu-s* od *paçu* pecus. Třetí druh vzniká bezprostředním spojením přípon *at* a *as* s kmeny mimo to, že se *u* před *a* mění do *v*: *tanv-at* a *tanv-as*, *paçv-at* a *paçv-as*; čtvrtý konečně přirážením přípon *at* a *as* ke gunovaným kmenům: *tanav-at* a *tanav-as*, s proměnou *u* do *v* mezi dvěma samohláskama k odstranění hiatu potřebnou, m. *tanau-at* a *tanau-as*. Předposledním ablativům a genitivům na *v-at* a *v-as* podobně tvoří zendština též pády od kmenů na *i*, měníc toto před zdloženými příponami jich *ât* a *ās* v *j*, na př. *barethrj-ât* a *barethrj-ās*

dvěma příponami: *ās* a *s*, vznikati genitivu jednotnému. Poslední, podminěna jsouc naukou jeho o pouhém *t* co příponě ablativu, proti níž je celé předcházející číslo II naměřeno, neostojí. Druhou, neopírající se u něho o nic zvláštního, pokládám za délku z *as* pošlou podobně těm, na které Benfey, smýšleje též tak, v §. 452 své krátké skr. mluvnice naráží. Srovnej s tím poznámku prvou na str. 30.

od barethrî genitrix. Od zendských gen. na *v-as* nepatrně se liší starolatinské na *u-os*, jako *senatu-os* od muz. kmene *senatu*, vynikající nad ostatní, jako *pecû-s*, *socrû-s* a podobné, zachováním přípony *as* co *os*. Obdobným ablativům na *u-od* nepřišlo se posud na stopu ani ve stlat. ani v osském jazyku. Tu i tam vyskytají se místo nich jen na *u-d* vycházející, jako: *magistatu-d* a j. Kmeny na *i* končí stlat. jazyk v ablativě na *ed* a *id*: *navale-d*, *mari-d* atd. Zavřené čili souhláskami zakončené kmeny přijímají v zendštině přípony obou pádů pravidelně beze vší proměny jich, zřídka dloužice *a* v ablativě, na př. *vîç-at* a *vîç-as* od *vîç* locus, co cyr. *vssb* praedium, čes. *ves*, lat. *vicus* atd. *zní*; *ap-at* a *ap-as* od *ap*, cyr. *v-ap-a*, lat. *aqua*; *âthr-at* a *âthr-as* od *âtar*, srb. *v-atr-a* oheň; *dâthr-at* a *dâthr-as* od *dâtar* dator; *nâman-at* a *nâman-as* od *nâman* nomen; *çauçant-at* i *-ât* a *çauçant-as* od *çauçant* splendens, lucens; *vâç-at* a *vâç-as* od *vâç* vox atd. V ital. jazycích ablativy od kmenů zavřených pošlé daly sklesnouti příponě *at* v *ed* a *id*, na př. v *praesent-ed*, *dictator-ed*, *convention-id* a jiných.

Genitivů na *as* a *âs* s jinými tak zakončenými tvary užívá zendština jen před enklitickým *ča*, kteréžto se nejen významem než i tvarem rovná latinskému *que*. Jinde *as* a *âs* mění v *ô* a *âo* (Bopp l. c. p. 84), na př. *tanv-as* a *paçv-as* v *tanv-ô* a *pacv-ô*, *tanav-as* v *tanav-ô*; *vîç-as*, *ap-as*, *âthr-as*, *dâthr-as* a jiné ve *vîç-ô*, *ap-ô*, *âthr-ô*, *dâthr-ô* zcela tak jako nom. jednotné: *açp-as*, *vehrk-as* a j. (skr. *açvas* a *vrkas*) v *açp-ô*, *vehrk-ô*; gen. jednotný *hizvaj-âs* v *hizvaj-âo* tak jako nom. množný *hizv-âs* v *hizv-âo* atd. Co se konečně skladebné povahy obou pádů v zendštině dotýká, o té vůbec říci se může, že jí ablativ od genitivu ještě méně liší než tvarem u všech kmenů, vyjma hláskou *a* zakončené. Ačkoli totižto zendština poměr otázky *odkud?* přiměřený pravidelně ablativem vyslovuje, neštílí se přece naskrze ani genitivu v témže případě. Co je v příčině naší tím důležitější okolností, čím se méně smí o skutečnosti její pochybovati v jazyku takém, který jako zendština neostýchá se ani genitivů přídavných jmen co přívlastků vzta-

hovati ku podstatným v ablativě stojícím. Jeden příklad podivné vazby také vytknul Bopp v obou vydáních své srovn. mluvnice (ve prvém na str. 213, ve druhém na 348) co do podstaty *) následovně: hača avanhat vîcat jat mâzdajaçnôis, ex hac terra quidem mazdajasnica. Z čeho samého již dostatečně viděti, že v *mâzdajaçnôis* nestojí *s*, jakby se snad někomu zdáti mohlo, omylem prepisovačův anebo tisku místo *t*.

Klassická sanskrita, jak už na str. 15 poznamenáno, rozeznává ablativ od genit. jen u kmenů na *a*, tvoříc onen dle strany 26 příponou *at* a tento příponcu *sja*, vedle níž Vědy i *sjâ* užívají, co do podstaty zcela tak, jako zendština. Benfey (Kurze Sanskritgr. §. 451) v Jadžur-védě 20, 2 našel jeden ablativ i u kmenů na *u*: vidjô-t, pošlý od km. vidju stupňováním *u* v *ô* a vysutím po tomto hlásky *a* z přípony *at*. **) U všech ostatních kmenů přišla sanskrita docela o ablativ, a to dle domyslu nejznamenitějších jazykozpytců našeho věku tak, že, změnivši poslední hlásku jeho *t* v *s*, přestala ho od genitivu rozeznávat. Znáje se přirozeně též k domyslu tomu, vyložím zkrátka důvody, o které se hlavně opírá:

1) O zendštině dokázali sme výše, že ablativ u všech samohláskou *a* nezakončených kmenů jen poslední hláskou rozeznávala od genitivu, jíž tam *t*, tu pak *s* s obmezením už též oznámeným bylo. Že se u týchž kmenův oba pády kdys i v sanskritě zcela tak měly tvarem jeden ke druhému, čili že i tato ablativ jich od genitivu též jen poslední hláskou rozeznávala, užívajíc tam souhlásky *t* a tu *s*, o tom by nám nedala pochybovati již vůbec uznaná nejbližší její příbuznost se zendštinou ani tehdaž, kdyby se oba jazyky u pádův, o kterých je právě

*) V druhém vydání totižto m. *s* a *t* tu a v jiných podobných případech užívá Bopp písmen *s* a *d*, změniv poněkud předešlé domnění své o fonetické povaze ablativního *t* v zendštině a chtěje i písmem dáti na jevo, že zendské *z* neznělo německým než slovanským způsobem.

**) Škoda, že nám neoznámil spolu i významu kmene toho; čeho já, nedostav Jadžur-vědy v celé Praze, nahraditi nemohu. Nevím též, proč si mistr náš, Bopp, v druhém vydání své srovn. mluvnice ablativu *vidjât* nevšimnul.

řeč, i nejevily tak ráznými blížňaty, jakými v skutku jsou. Co zajisté o zends. genitivech všech hláskou *a* nezakončených kmenů nahoře dokázáno, to platí s nepatrnými výnimkami i o sanskritských. I ty totižto rovnají se tvořením svým téměř úplně ablativům zendským, běžným u týchž kmenů. Tak na př. s kmeny žen. na *â* spojuje sanskrita genitivné *as* též pomocí *j*, po němž *a* dluží, a jen tím liší se nepatrně od zendštiny, že kmenového *â* před *j* nekrátí, říkajíc džihvâ-j-âs m. zend. abl. hizva-j-ât a gen. hizva-j-âs (před -č*a*). Od kmenů na *i* a *u* tvoří sanskrita genitiv dvojnásobně: stupňováním hlásek těch v *ê* a *ô* a vysouváním po nich příponového *a*, na př. patê-s, prîtê-s a paçô-s, tanô-s m. patê-as, prîtê-as a paçô-as, tanô-as*) od m. pati dominus, ž. prîti amor a gaudium, m. paçu pecus a ž. tanu corpus. Druhý způsob tvoření genitivu je vedle prvního ve Vêdách obyčejný a záleží v proměňování kmenových hlásek *i* a *u* v *j* a *v* před *as* a délkou jeho *âs*, ženským kmenům oblíbenou: patj-as, **) prîj-âs, paçv-as a tanv-âs. Vyjma patj-as a prîj-âs, všechny ostatní skr. genitivy mají své rovně aneb obdoby v zendštině, kde, jak už nahoře poznamenáno, *ôi*, *au* a *eu* jsou guny, přiměřené sanskritským *ê* a *ô*, zejména: patê-s v patôi-s, prîtê-s v âfrîtôi-t a âfrîtôi-s, paçô-s v paçau-t, a -s; aneb i v paçeu-t, -s; podobně tanô-s v tanau-t, -s a taneu-t, -s; paçv-as a tanv-âs konečně v paçv-at, -as a mimo kvantitu přípony v tanv-at, -as. Dle patj-as a prîj-âs očekávali bychom v zendštině od kmenů paiti pán a âfrîti požehnání ablativy a genitivy: paitj-at, -as a âfrîj-ât, -âs. Že se v ní posud nevyskytly, to věci,

*) Hláskoslovný zákon, kterým se vysouvání toto řídí, vyložil nejen Benfey (l. c. p. 18, §. 41), jehož následuji, než i Bopp (Krit. Gramm. der Sanskrita-Sprache in kürz. Fass. S. 23 und 24, §. 38), ale dávaje genitivům na *ês* a *ôs* vznikatí pouhým *s* co příponou, nevšimnul si ho. I to spustil slavný Bopp se zřetele, že se sotva podobá pravdě, aby jedna a táže přípona, v přítomné příčině *s*, dva povahou svou tak rozdílné pády, jakými jsou jistě nominativ a genitiv, tvořiti mohla; že se jazyky během času vůbec mnohem více vysouváním než vsouváním přetvořují atd.

**) Co patj-us vyskytá se tvar ten i v klass. sanskritě a kromě toho ještě jeden podobný genitiv: sakhj-us od sakhi amicus, socius.

o niž nám jde, tím méně může býti na ujmu, čím je jistější, že se zendština společně se sanskritou nejen k obdobnému proměňování *u* do *v* než *i* *î* do *j* v témže případě zná, tvoříc na př. od ž. kmene *bûšjainti* futura ablativ *bûšjaintj-ât* a genitiv *bûšjaintj-âs* zcela tak, jako sanskrita od téhož kmene, znějícího v ní *bhavišjanti*, svůj genitiv *bhavišjantj-âs*. Z kmenů zavřených jen u vycházejících na *r* odchyluje se sanskrita značněji od zendštiny, dávajíc v genitivě jich příponě *as* pravidelně docela zani-kati, na př. v *pitur* *patris* od *pitr* *pater*, *dâtur* *datoris* od *dâtâr* *dator* a j. Staršího, zendskému přiměřeného tvoření genitivu od kmenů těch jen Vědy zachovaly několik příkladů, na př. *pitr-as* (Benfey, vollst. Gramm. der Sanskritspr. S. 300. Kurze Sanskrit-gramm. S. 305) m. *pitur* a dle zendských abl. a genitivů, nahoře vytknutých: *âthr-at*, *-as* a *dâthr-at*, *-as*. Ode všech ostatních zavřených kmenů tvoří sanskrita genitivy své tak, jako nahoře u zendštiny vyloženo, na př. *viç-as* od *viç* vchod a člověk třetí třídy, *vâç-as* od *vâç* vox, *nâmn-as* od *nâman* nomen, *bharat-as* (zend. *barent-as*, abl. *-at*) od *bharant* ferens atd.

2) Ačkoli sanskrita hlásku *t* na konci slov snáší, není přece docela prosta ani změny její v *s*, užívajíc na př. středního nom. a akk. *adas illud* proti období *tat hoc*, *anjat aliud* a jiných podobných zájmen; u třetí osoby množné reduplikovaného min. času a potencialu na *us* m. *anti* a *ant*: *tutupus* proti dor. *τετύφαντι* m. *tutupanti*; *bharêjus ferant* m. *bharêjant*, zend. *barajen* a řec. *φέροιν*. Třetí neméně spolehlivý příklad obměny *t* v *s* poskytují nám Vědy, užívající vok. jednotných na *vas* a *mas* od kmenů na *vant* a *mant*. (Bopp, vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 178. Vergl. Accentuationssystem. S. 247. Benfey, kurze Sanskrit-gramm. §. 155. Bem. 4 a jinde)

3) Skázu ablativního a jiných na konci slov stávavších *t* v sykavku *s* aneb i v *š* pozorovat i v jiných příbuzných jazycích, zejména v řeckém a staroperském. Příslovky vycházející v onom na *ωσ* uznávají srovnávací jazykozpytcové již ode dávna za obměny někdejších ablativů na *ωτ* a *οτ*, přiměřených zendským na *ât* a *at* (Bopp, vergl. Gramm. S. 215 und 216). Ve

staroperském jazyku, který po *a* a *â* jak *t* tak i sykavky pravidelně odsouvá, skr. ablativům na *ât* a zend. na *ât*, pošlým od kmenů na *a*, odpovídají tvary na *â*, jako *pârsâ* z Persie (m. *pârsâ-t*) od *pârsa*. Po jiných samohláskách objevuje se v něm pravidelně *š* m. *t*. Z dokladů sem náležitých u Boppa (Vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 177 u. 178. Vergl. Accentuations-system. S. 246) vytknu jen ablativ *babirau-š* z Babylonu, pošlý od kmene *babiru* tak, jako sme zendské abl. a gen. na *au-t* a *au-s* od přiměřených kmenů na *u* vznikati viděli. Ablativům u kmenů na *i* nepřišlo se posud ve stper. nápisech na stopu, vyskytnou-li se ale kdy, budou nejspíše vycházeti na *âi-š* a co také s genitivu na *âi-š*, jako *čišpâi-š* od *čišpi* Teispes, přiměřenými zendským na *ôi-s*, stejně zníti s tím toliko rozdílem, že je v gen. sykavka správná, v abl. pak obměnou prvotného *t*.

4) Co nahoře o skladebném poměru ablativu a genitivu v zendštině vyloženo, to platí co do podstaty i v sanskritě. I v té totižto jeví se oba pády nejbližšími příbuznými, stýkající se úkony svými vespolek velmi často, zejména v následujících čtyrech případech: a) ve vazbě trpné na místě latinského abl. s *a* aneb *ab*, slovanského gen. s *otě* a čistého instrumentalu, kterýžto poslední jest ostatně tu v sanskritě pravidlem (Frank, gramm. sanskr. §. 225, n. 2), u nás výnimkou. b) Přisvojovací zájmena *můj*, *tvůj* a j. sanskrita dvojnásobně vyslovuje: nejčastěji a pravidelně genitivem neb ablativem osobných zájmen (l. c. §. 129), na př. *mama-sûnus* (doslovně tolik, co lat. *mei filius*) a *mat-sûnus* (a *me filius*) m. *můj* syn; řídčeji též prisvojovacími zájmeny, která v sanskritě dvojnásobně vznikají: od genitivů zájmen osobných příponou *ka*, od ablativů ale příponou *îja* (Bopp, vergl. Gramm. S. 582 ff.), na př. *mama-ka* a *mad-îja* *meus* od *mama mei* a *mat a me*; *tâva-ka* a *tvad-îja* *tuus* od *tava tui* a *tvat a te*; *asmad-îja* *noster* a *jušmad-îja* *vester* od *asmat a nobis* a *jušmat a vobis*. Místo dvou posledních užívají Vědy i tvarův: *asmâ-ka* a *jušmâ-ka*, pošlých též od abl. *asmat a jušmat* tak, že se před *ka* vysuté *t* nahradilo délkou samohlásky *a*. Od kmene *sva*, jak už na str. 17

poznámeno, není sva-t a se ani ve Védách ani ve klass. sanskritě v užitku, a dle toho ani svad-ija, přiměřené řeckému ἰδιό, než jen sva-s, svâ, sva-m suus, sua, suum. c) Třetí případ, v němžto se ablativ s gen. střídá, vyslovil Frank (l. c. §. 229, n. 3) následovně: „Generatim comparativus non solum ac superlativus, sed etiam positivus atque alia vocabula, ubi sensum comparandi habent, admittunt et quandoque postulant vel genitivum vel ablativum vel locativum atque etiam interdum instrumentalem nominis illius, quocum quid comparatur.“ Konečně d) se slovesy bázeň znamenajícími, zejména s *bhî* báti se, stává předmět, kterého se kdo anebo co bojí, již v gen. již v ablativě (Bopp, gloss. sanscr. p. 246).

IV. TVAR GENITIVU VE SLOV. A LITV. JAZYKU.

Nepochybující o platnosti důvodů právě vyložených anebo vlastně o tom, že v sanskritě, vyjma ve Védách běžný abl. vidjô-t, všecky ostatní u kmenů hláskou *a* nezakončených proměněním *t* v *s* splynuly v jeden tvar s genitivu, pravíme a níže i dokážeme, že není naskrze proč nedomýšleti se téhož u týchž kmenů i ve slovančině a litvančině. Strany kmenů na *a* pak opětujeme to, co sme již na konci čísla II a na počátku III na jevo dali, t. j. že někdejší jejich genitivu, přiměřené sanskritským na *sja*, v litvančině všade, ve slovančině ale jen u podstatných a neurč. příd. jmen úplně zanikly, dopřávše místa svého tvarům na *ô* a *a*, kteréžto se skr. a zend. ablativům na *ât* a *ât* tak rovnají, jak toho vůbec dovolují zákony, které hláskovým ústrojím ve slovančině a litvančině vládou. Jako nahoře u zendštiny a sanskritu, tak i tu opřeme domnění své o důvody, ze kterých se jedny tvaru, druhé skladebného úkonu našeho a litv. genitivu týkají.

Málo kterému ze slov. a litv. pádů dostalo se posud tolik a tak rozličných výkladů, jako genitivu jedn. vůbec a tomu zvláště, jehož my a Litvané u kmenů na *a* užíváme. Od zakladatele srovnávacího jazykozpytu, Fr. Boppa, máme již dva, a to podstatně rozdílné. Ve prvním vydání své srovn. mluvnice

(s r. 221) odlučuje slavný muž ten litv. genitivy kmenů na *a* od slovanských, dává oněm vznikati z tvarů na *as* způsobem zendským, t. j. proměnou koncovky *as* v *ó*, oznámenou již ode mne na str. 28, na př. *vilkô* z *vilkas*, *děvô* z *dēvas*, staroprus. *deivas* (*dei*) a j. tak, jako zendskému nom. *vehrkô* z běžného před *ča* *vehrkas*, skr. *vrkas*; *daivô* (zlý duch) z *daivas*, skr. *dēvas* (Bůh) atd. Ve druhém vydání naproti tomu (str. 387—389 a 536), všimnuv si poněkud námitek Schleicherových (Formenlehre der kirchenslav. spr. s. 234 a 235), dopouští, že my s Litvany genitivы své od kmenů na *a* co do podstaty stejně tvoříme, odsouvajíce oba z někdejších tvarů jejich na *as*, běžných ve staroprus. jazyku, příponu *s* a jen nahrazováním této lišice se jeden ode druhého. My, prý, kmenového *a* neseslabujeme v *o*, jako jinde; Litvané pak to samé dlouží v *ó*; místo čeho měl vlastně říci, že náhradou za odsuté *s* oba dloužíme kmenový živel; poněvadž i dle jeho a Schleicherovy nauky obsažené místy na počátku čísla III dotčenými, naše *a* rovná se litevskému *o* čili *ó* a skr. *â*, a naopak skr. *a* litv. *a* našemu *o*. Podobně vykládá genitivы slov. na *a* Miklošić (Vergl. gramm. der slav. spr. III, 4) z někdejších základných tvarů na *as*, opíraje se o to, že Vědy genitivů na *as* častěji užívají nežli klass. sanskrita, *) a že někteří jazykozpytcové germanští gothské gen. týchž kmenů, jako *dag-is* od km. *daga* Tag a jiné, též ze starších na *as*: *dag-âs*, vysvětlují. Jak smýšlí týž o litv. genitivech na *o*, nevím, uhádnul bych ale dosti snadno, kdyby mi o to více šlo nežli v skutku jde a jíti může. Schleicher konečně (Formenlehre l. c. Handbuch der lit. spr. I, 172) našim a litv. gen. dává vznikati ze skr. na *sja*, a to tak, že *s* před *j* vypadlo, pozůstalé pak *ja* s předcházejícím kmenovým *a* čili *a-ja* m. *a-sja* stáhlo se v *â*, jemuž, jak už výše řečeno, ve slovančině *a* a v litvančině *o* čili *ó* odpovídá, na př. *vlĕk-a* a *vilk-o* z *vlĕka-ja* a *vilka-ja* m. *vlĕka-sja* a *vilka-sja*, skr. *vrka-sja*.

*) To se týká najmě kmenů na *i*, *u* a *r*, ode kterých, jak už na str. 30 a 31 vyloženo, jen Vědy tvoří genitivы na *as*, jako: *patj-as*, *pačv-as*, *pitr-as* a j. m. klass. *patê-s* a *patj-us*, *pacô-s*, *pitur*.

Bopp a potažně i Miklošić předně v tom mají pravdu, v čem Schleicher chybil, t. j. že našich a litv. genitivů neodvozují od skr. na *sja*; podruhé Bopp se Schleicherem následování jsou hodni v tom, že našich gen. neodlučují od litvanských, odvozující ty i ony od rozličných sice tvarů základných: onen od vycházejících na *a-s*, tento od skr. na *a-sja*, avšak co do podstaty stejně. Ostatek výkladů jejich přičí se výsledkům srovnávacího jazykozpytu, a sice větším dílem takým, z nichžto některé oni sami na jevo vynesli, jiné aspoň za spolehlivé uznávají.

Přede vším to, žeby slovančina a litvančina příponu *sja* co *a* a *ó* u podstatných a neurčitých přídavných jmen byly zachovaly, těžko, ať nedím, nemožno vyrovnati s náhledy Schleicherovými o poměru germančiny ku právě spomenutým jazykům. Slavný J. Grimm r. 1848 nejurčitěji a nejrázněji uznal němčinu nejbližší sestrou slovančiny a litvančiny, pravě: „Unsere deutsche sprache schliesst sich, und das ist aller meiner forschungen ergebnis, leiblich zunächst an die slavische und litthauische“ (Gesch. der deut. spr. II, 1030); a nikdo z něm. jazykozpytců neměl se k výroku tomu tak ochotně a vroucně, jako právě Schleicher, nejen uznáváje než i dokazuje a zastáváje ho býti pravým. Ono se děje zejména ve článku jeho nadepsaném „Germanisch und slawisch“ a vyšlém r. 1852 v Zeitschr. für vergl. sprachforschung (I, 141—144), toto ve příspěvkách k témuž časopisu (Beiträge I, 108—114) proti Boppovi, který příbuznosti té nedopouští, pravě, že se slovančina a litvančina od prajazyka indoeuropského později odloučily nežli klassické, germanské a keltské jazyky (Über die Sprache der alten Preussen in ihren verwandtschaftlichen Beziehungen. Berl. 1853. S. 4). Kdo tak srdnatě stojí o pokrevnost germančiny se slovančinou a litvančinou jako Schleicher, ten se nám sotva postaví v odpor, když domnění jeho a své vlastní novým důvodem opatříme, doložíme, že se spomenuté tři jazyky i užíváním přípony *sja* jeví zřejmými blížnaty. K tomu cíli připomínáme přede vším, že na str. 26 proloženě tištěný výrok náš o latině platí úplně i o germančině. U podstatných a přídavných jmen zajisté nepozorovat

ani v té žádné stopy někdejší přípony *sja*. Od podstatných a přídavných kmenů na *a* pošlé gen. jednotné již v gothštině tak se končí jako u kmenů na *i*, totižto silabou *is*: vulf-*is* lupi od vulfa, jako gast-*is* hospitis od gasti. O *is* dle Boppa (Vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 92, 93 u. 389) nelze pochybovati, že u kmenů na *a* stojí m. *as*: tedy vulf-*is* m. vulf-*as*, tak jako dag-*is* m. starosaského dag-*as*, řídčeji užívaného nežli dag-*es* des Tag-*es* od km. daga. Staropruský jazyk liší se tu od germančiny jen tím, že genitivného *as* ani v *is* ani v *es* nekazí, tvoře na př. od kmene deiva výše vytknutý gen. deiv-*as*. S nominativným *as* naproti tomu týž jazyk pravidelně tak zachází jako gothský ve víceslabičných slovích bez výnimky, vysouvajíc též *a*, na př. tvary deiv-*as* a tav-*as* otec co nom. jednotné našel Bopp ve stprus. katechismě, r. 1545 vydaném, jen po jednou, ostatně vždy deiv-*s* a tav-*s* podobně gothskému vulf-*s* m. vulf-*as* a jiným (Über die Sprache der alten Preussen. S. 13). O nynější litvančině Schleicher s Kuršatem učí (Handb. der lit. spr. I, 82), že i ta jen tam nevysouvá kmenového *a* v jedn. nom. před *s*, kdeby bez něho pozůstalé souhlásky těžko anebo do-prosta nemožno bylo vysloviti. Pročež i v ní spisovné nom. děv-*as* a těv-*as* znějí bez *a*: děv-*s* a těv-*s*. — U zájmen naproti tomu mimo litvančinu všechny ostatní výše spomenuté jazyky zachovaly víc anebo méně zřejmé stopy muz. i stř. přípony *sja* a podobné k ní ženské *sjās*. Ve stprus. jazyku objevuje se nám ona co *sai*, *sei* a *se*; tato co *sias* a *sies*, gothsky *zōs*. Slovančina *sja* přetvořila v *go* anebo *ho*, obdobně tuším zendskému *hê*, a jednou v *sa*, *so*, *se* a *s*; latina v *jus* m. *sjus*, osština v *is* m. *si*, ostojí-li to, což o ní na str. 26 řečeno. (Bopp l.c.p. 15 et 17; Vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 383—389 u. 534—356. Schleicher, Formenl. S. 257 a j.) Příklady: skr. ta-*sja* a zend. ta-*hê* zní stprus. ste-*ssei* (k vůli předcházející krátké silabě m. ste-*sei*) a stei-*se* od nom. s-*tas* a s-*tes* m. litv. tas, slov. to-*go*. Staropruskému gen. ši-*ssai* (m. ši-*sai* dle ste-*ssei* m. ste-*sei*) a šiêi-*se* od ši-*s* odpovídá slov. se-*go* od sь a lat.

hu-jus od hi-c. *) Místo skr. sva-sja od sva-s a sva-m (suus a suum) a oss. suve-is m. suve-si sui očekávali bychom ve stprus. jazyku svai-sei již i proto, že se v něm genitivy mai-sei, mého a tvai-sei tvého skutečně vyskytají, a že v zendštině poslednímu gen. přiměřený thva-hjâ též je nalezen. Sykavku přípony *sja* zachovala slovančina jen u tázacího zájmena, běžného v ní m. lat. *quid*? Hláska *j* z ní u nás všade vypadla, a konečně drží se jen ve srbštině, říkající podnes če-sa v. obyčejnějšího če-ga. Ve staré češtině jeví se *sja* co *so*, *se* a *s*: č-so, č-se a ni-č-s. Že tvarů těch, přiměřených cyr. genitivům čb-so a ni-čb-so staří Čechové i co nom. a akk. užívali, to vysvítá z dokladův u Šafaříka (Počátkové staročes. mluvň. §. 76 str. 85) a z nynějších *co* a *nic*, kde *c* z *čs* neomylně tak se vyvinulo, jako ve *c-ti* m. čs-ti, cyr. čbs-ti a v jiných podobných případech, spomenutých u Šafaříka (l. c. §. et p. 23) a v mém Zvukosloví (str. 109). Nejméně cítí genitivnou povahu přípony *so* cyrillčina, říkajíc na př. v gen. nejen če-go, če-so a čb-so než i če-so-go a čb-so-go; v dat. če-so-mu a čb-so-mu m. a v. če-mu atd. (Miklošić, vergl. gramm. III, 67 u. 68) Že by ale proto jediné *so* mohlo býti spíše obměnou tvaru *to* ve čb-to než genitivného *sja*, jak se Boppovi (Vergl. Gram. 2 Aufl. S. 536) v skutku zdá, tomu jen ten uvěří, kdo do náležité úvahy nevezme: a) že podobné zdvojování přípon i jinde se vyskytá, na př. ve slčes. niko-hé-ho, niko-mé-mu atd. (Šafařík l. c. p. 55)

*) Zájmeno to co *hi* zná i germančina. V anglosas. nářečí k němu náleží tvary *he*, *hi-t* a *hi-ne* = něm. *er*, *es* a *ihn*; v gothštině *hi-mma*, běžné *s daga* m. našeho *dne-s* a cyr. *днѣ-сѣ*; *hi-na dag* = *podnes* a *hi-ta* = *posud*, *potud*. Společný původ zájmena téhož ve všech čtyrech jazycích z někdejšího *hi* neodhalil prvý Schleicher, jakby se snad komu dle poznámky naší na str. 10 a 11 zdáti mohlo, než Lottner (Zeitschrift für vergl. sprachf. V, 396 a VII, 38), užívaje ho na posledním místě co důvodu, že se latina mluvnickým ústrojím svým o mnoho více ponášá na severní jazyky: germanský, slovanský a litvanský, nežli, jak se *posud* vůbec myslelo, na řecký. Poměr ten latiny k severním jazykům indoeuropským, o jehož pravdivosti mě již i dosud (l. c. VII, 18—49) vyložené důkazy Lottnerovy dostatečně přesvědčily, mám na mysli, bera nahoře osudy přípony *sja* i v latině do úvahy.

m. niko-ho a niko-mu; b) že v takých případech slovančina nemění *t* v *s*; c) že srbština če-sa jen co gen. užívá a t. d. Ženský gen. skr. ta-sjās (té) konečně zní stprus. sta-ssias a ste-ssies, ale řídčeji nežli ste-sses a stei-ses, goth. thi-zôs tak jako hvi-zôs m. skr. ka-sjās (cujus) atd. V muz. a stř. gen. naproti tomu zabíhá gothština u zájmen vůbec do skloňování jmen, říkajíc na př. this a hvis dle vulfis m. skr. ta-sja a ka-sja, slov. to-go a ko-go atd. Litvančina činí totéž i v žen. rodě, mluvíc nejen *to* a *ko* dle vilko m. skr. ta-sja a ka-sja, než i *to-s* dle ranko-s od ranka (ruka) m. skr. ta-sjās, cyr. to-ję atd. (Schleicher, Formenl. S. 257)

Poznavše osudy přípon *sja* a *sjās* ve slovančině a v rod-ných sestrách jejích: staré pruštině, litvančině, germančině a latině, obraťme se již příměji proti Schleicherovi, Miklošićovi a Boppovi, nadějíce se tím více vítězství, čím se bezpečněji spo-léhati můžeme na to, že nám dva poslední proti prvému a na-opak na dobré pomoci budou. Proti Schleicherově nauce, že koncovka *a* v cyr. rab-a z *aja* a toto z *asja* vzniklo, pozname-nal už Miklošić: „dass man auf diese weise auf eine form rabo-go kommt, nicht auf rab-a: man vergleiche to-go mit ta-sja“ (l. c. p. 4). Dle če-so, dokládám já, očekávali bychom ve slovančině kromě rabo-go i rabo-so; ve staré pruštině dle výše vytknutých pronominalných gen. též deiva-ssai a deiva-ssei anebo, bylo-li *a* dlouhé, deiva-sai a deiva-sei, deivai-se a pod. m. skutečného deiv-as; v latině konečně lupu-jus m. lup-i. Na otázku v Miklošićově námítce obsaženou: proč nenaložila slo-vančina se *sja* u jmen tak jako u zájmen, nemá Schleicher jiné odpovědi než tu, že ona prý vůbec zvykla obě ty částky řeči rozličně skloňovati (Beiträge zur vergl. sprachforschung. I, 119). Ovšem, zdali však i zvláště v gen. tak, jak Schleicher učí, to měl ještě zvláště dokázati, zejména vysoouvání hlásky *s* před *j* z *a-sja*, o něž tu mnohem více jde než o stahování *a-ja* v *â*, spolehlivými příklady, a sice nejen ve slovančině, než i v litvan-čině proto doložit, že, jak i sám níže dobře praví, litvanských gen. na *o* od slov. na *a* nelze odlučovati. Žeby se mu to

kdy jak náleží podařilo, pochybuji, maje na př. na zřeteli skr. budoucí čas slovesa *dā* (dare): *dā-sjāmi*, *dā-sjasi*, *dā-sjati*; *dā-sjāmas*, *dā-sjatha*, *dā-sjanti*, který v litvančině následovně zní: *dū-su*, *dū-si*, *dū-s*; *dū-sime*, *dū-site*, *dū-s*. Jak se má ostatně zdejší *si* ke staroprus. obměnám skr. přípony genitivné *sja*, to vyložil už Bopp (Ueber die Sprache der alten Preussen. S. 9 a 15). Miklošícovo odvozování našich gen. na *a* z někdejších tvarů na *as* naopak Schleicher co do podstaty důkladně podvrátil, ozvav se tamže proti němu následovně: „Die lithauischen genitive *vilko*, dialektisch *vilka*, die von dem slawischen *vlъka* nimmermehr getrennt werden können, verbieten die vom bloss slawischen standpunkte aus wohl mögliche deutung Miklosichs;*) denn im litauischen fällt ursprünglich auslautendes *s* nicht ab; wäre *varkas* grundform, so würde das lit. *vilkos* lauten, nicht aber *vilko*.“ Pravím „co do podstaty,“ proto, že jako žádné, tak ani pravidlo o koncovém *s*, jehož věrným šetřením litvančina zejména nad sanskritu znamenitě vyniká (Bopp, vergl. Gramm. 2 Aufl. S. 21 u. 22), není bez výnimky. Bopp (l. c. p. 388) proti Schleicherovi a k obraně nynější výše vyložené nauky své o společném pojiti litv. a slov. genitivů z tvarů na *as* vytknul dvě: dvojně přípony 1 a 2 os. přít. času *va* a *ta* m. skr. *vas* a *thas*, podruhé dvojný gen. a lok. na *ū* m. skr. *ós*. Ale ani tu ani tam nenahrazuje litvančina odsutého *s* vůbec a tak zvláště, jak Bopp u gen. učí. Pročež i proti němu musíme obrátiti to, co sme výše ze Schleichera proti Miklošícovi vytknuli: z Boppova prátvaru *vilk-as*, je-li ostatně v něm *a* dlouhé, jen slov. *vlъk-a* odsutím koncovky *s* vzniknouti může; v litvančině naopak, v níž odsouvání koncovky *s* není pravidlem než jen výnimkou, na místě *vilk-as* a skutečných gen. *vilko* i *vilka* očekávali bychom vším právem: *vilkos*. O koncovce *t* naopak platí nejen ve slovančině než i v litvančině i dle Schleichera (Handbuch der lit. spr. I, 78) i dle Boppa to, co poslední (l. c. p. 113 et 114 coll. cum p. 179 etc.) o germančině nade vši pochybnost vyvýšil. Tu i tam každé *t*,

*) Příčina toho patrna ze zákona spomenutého již v poznámce na str. 19.

které za času jednoty kmene indoeurospkého na konci slov stá-
valo, pravidelně se odsouvá. Z hejna příkladův, o které Bopp
nauku svou opírá, vytkneme jen goth. příslovky na *ô*, jako :
hvathr-*ô* odkud ? thathr-*ô* odtud a j. Maje ty s Boppem a se
všemi jeho učedníky za ablativy, kladu s nimi, s dor. též tak
zakončenými: $\pi\tilde{\omega}$, $\tau\omicron\upsilon\tau\tilde{\omega}$ a jinými, se stpers. ablativy na *â*
(str. 32) atd. nejen litv. než i slov. genitivy na *o* a *a* do jedné
řady, kde dle všeho, co posud už řečeno a ještě bude, jistě
bezpečněji ostojí, nežli slov. příslovky na *mo* : ka-mo, ta-mo a
jiné, kteréžto Bopp (l. c. p. 354 seq.) ablativy býti spíše nutí
než dokazuje. Ty zajisté ani významem ani zakončením svým
nejdou povahy ablativné. O stprus. gen. na *as*, jako deiv-as,
neznáme kvantitu přípony jich, nemůžeme nic jistého ustano-
viti. Bylo-li *a* v ní dlouhým, postavil bych ji do jedné řady
s řec. $\omega\varsigma$ m. $\omega\tau$ (str. 31), a sice z těch samých příčin, které
Boppa i Schleichera k tomu přiměly, že litv. genitivy všech
ostatních hláskou *a* nezakončených kmenů ze skr. stanoviska vy-
kládají, učíce totižto, že i s nimi ablativy proměnou *t* v *s* sply-
nuly v jeden tvar.

Smýšleje též tak, nemám naskrze proč protiviti se Bop-
povi a Miklošićovi, kteří z téhož stanoviska i na všechny slov.
genitivy týchž kmenů hledí, dopouštějíce, že i v těch bytně
obsažen jest ablativ, na př. v imen-e m. imen-es i někdejší
abl. imen-et tak, jako v skr. gen. nâmn-as proti zend. gen. a
abl. nâman-as a -at. Schleicher jen u cyr. gen. na *y* a *ę*,
vlastních kmenům na *a*, uchyluje se od skr. stanoviska, nevidě
v nich s oněmi skr. genitivů na *â-jâs* než lokaly na *âm* (For-
menl. s. 236. Beiträge I, 119). Všichni tři jsou ostatně dle
mého domnění strany gen. těch na omylu, majíce cyr. tvar jich
beze všeho důvodu za nejzachovalejší, prvotný, zejména nosový
živel, který v *y* bytně, v *ę* pak i skutečně vězí. Proti čemu
obracím pozornost všech třech na stpol. gen. na *ej*, běžné m.
a v. rovn. cyrillským na *y* a *ę* : slacht-ey (Suchecki, przegląd form
gramm. jęz. staropol. 1857. str. XI) čili slacht-ej m. a v.
slacht-y, puszc-ey m. a v. puśc-ę. V posledním a mnoztví

jiných obdobných Miklošić, nemaje o prvé m žádné vědomosti, vykládá *j* obdobou slož. skloňování (Vergl. gramm. III, 465). Já naproti tomu vidím v *ej* zpětnou přehlásku z *aj* neb *ai*, obyčejnou ve více slov. nářečích, zejména v češtině a slovinčině u *dej*, *motej* a pod. m. *daj*, *motaj*. Slovinci kromě toho i cyr. *ě*, vzniklé z *ai* (Zvukosl. §. 55), vyslovují podnes místy co *ej* aneb *ei*: *beig*, *beil* a j. m. *běgъ*, *bělъ*; v XVI stol. pak užívali i jedn. lokalu na *ej*: *ok-ej*, *blag-ej* a j. m. cyr. *oc-ě*, *blaz-ě* (Miklošić l. c. I, 240 et 242; III, 176). Že se *aj* rovná skr. *ā-jās*, to víme již od Schleichera (Formenl. s. 144) a jiných. K *y* má se snad *aj* v gen. tak, jako v instr. množném: *vlъk-y* proti litv. *vilk-ais* a skr. *vrk-âis*. Připomínaje ještě strus. gen. na *ě*: *slav-ě* (Slovo o polku lg. str. 2 a 8), *Moskv-ě* (Полн. собр. рус. рукописей. II, 118) a jiné, kojím se nadějí, že to a předešlá pokynutí má nebudou neprospěšna cíli, ke kterému směřují.

V. ZBYTKY ABLATIVU U ZÁJMEN A ČÍSLOVEK.

Prvé než bych konečně syntakticky dokázal, že není naskrze proč zastavovati se na domnění mém o našich a litv. genitivech nominalných, vytknu ještě aspoň do třetice zbytkův ablativu z oboru ostatních sklonitelných částek řeči: zájmen a číslovek, hlavně proto, abych, objasniv je, znovu stvrdil podstatu svého domnění čili tu okolnost, že jazyky indoeuropské od nepaměti zvykly jména a zájmena rozdílně skloňovati. Zbytky tyto jsou následující:

1) Naše zájmena přisvojovací: *moj*, *tvoj* a *svoj*. Následovav už v §. 21 a 53 svého Zvukosloví Miklošiće, kterýžto prvý učí, že *tvo-j* příponou *j* vzniklo z *ty*, přeměněného k odstranění hiatu ve *tvo* (Lautl. der altsloven. Spr. Wien 1850. S. 35. Vergl. gramm. I, 128), vyhlásil sem v §. 260 své Srovn. mluvnice i *mo-j* a *svo-j* podobně vzniklými tvary z nedoložitelných kmenů *my* a *sy*, odchýliv se od Miklošiće jen tím, že sem již onde *vo* ve *tvo-j* přesmyknutým stupněm samohlásky *y* měl. Neméně spravedlivému než důkladnému posuzovateli mé Srovn. mluvnice, prof. Schleicherovi (Beiträge zur vergl. sprachf.

II, 245—255), nezlíbil se výklad můj. Dle str. 254 české mů-j nemohlo se prý vyvinouti z mvo-j, rovnajícího se slov. muo-j, proto že zájmeno první os. „nikdy a nikde neukazuje základního tvaru“ anebo kmene *mva* než jen *ma*. To jest ovšem pravda, ale o sobě nepostačuje naskrze ku podvrácení odvodu mého, osnovaného předně na podmínce, že zájmena ta jednou a touže příponou z kmenů nejen tvarem než i významem obdobných vznikla, anebo že si je slovančina z jednoho a téhož stanoviska tak utvořila, jako naš-ь a vaš-ь z gen. množných nas-ъ a vas-ъ též příponou *i* anebo *ji*, *ja*, *je*, dávši tu prvnímu živlu jejímu s kmenovým s splynouti v *š*, čímž na př. nas-ji anebo nas-j v naš-ь, nas-ja v naš-a atd. bylo změněno. Stanovisko slovančiny u tvoření zájmen mo-j, tvo-j a svo-j zdálo se mi dříve patrným z tvaru tvo-j. Opíraje se o ten, vyložil sem dva ostatní tak, jak výše řečeno. Odvozování mé osnováno tedy na dvou podmínkách. Prvá z nich záleží v tom, což i nyní za pravdu mám, že si slovančina zájmena mo-j, tvo-j a svo-j co do podstaty stejně utvořila; druhá pak v někdejším domnění mém o vzniku tvaru tvo-j stupňováním *ty* ve *two* před příponou *j*. Ty měl Schleicher nepravými dokázati a nahraditi jinými spolehlivějšími. Čeho neučiniv ani známé nám nauky své o zájmenech těch (Formenl. der kirchensl. spr. S. 265) nikde posud nezměniv, patrně dává na jevo, že se k ní i nyní zná, pokládaje naše mo-j, tvo-j a svo-j pravidelnými obměnami základných tvarů *ma-jas*, *tva-jas* a *sva-jas*. Že ani odvozování to není prosto dvou mých podmínek, vysvitne jasně z domnění mého o něm. Co do přípony má Schleicher úplně pravdu: naše *j* anebo *ji*, *i*, jak už na konci předešlého čísla vyloženo, rovná se v skutku nejen na konci než i na počátku slov často sanskritskému *ja*, na př. muz. rod přípony té co zájmena čili *н в н-же*, čes. jenž, zní již litv. *ji-s*, skr. *ja-s*; skr. kořen slovesný *ja-m* rovná se čes. *j-m*, cyr. *н-м*, lat. *i-m* v *ex-im-o*, *red-im-o* atd. Ani proti tomu, že tvary: *ma*, *tva* a *sva* mají slov. *mo*, *tvo* a *svo* zníti, nesmíme ničeho namítati, dopustivše již na počátku čísla III a jinde, že našemu *o* v skr. a jiných pří-

buzných jazycích odpovídá *a*. Konečně a to nejochotněji dopouštím Schleicherovi, že je *tva* ve *tva-jas* stupňované anebo hláskou *a* rozmnožené *tu* čili slov. *ty*. Tím ale vším není ještě dostatečně ospravedlněno odvozování Schleicherovo a nebude, pokud se neodpoví na otázku: nemáme-li kmenů *mo*, *tvo* a *svo* za pád nějaký pokládati. V nauce Schleicherově o přisv. zájmenech nelze se nikde ani otázky té domakati, ačkoli ho k ní dosti mohla pobádati obdoba zájmen slov. naš-ь a vaš-ь, v jejichžto prvé části gen. množný nas-ъ a vas-ъ právě tak spatřuje, jako já výše vyložil; gothských mein-s, thein-s a sein-s, osnovaných prý též zjevně na gen. jednotných mein-a, thein-a, sein-a atd. Ani o skr. mad-îja můj, tvađ-îja tvůj, asmad-îja náš a jušmad-îja váš nemluví Schleicher tak určitě, jakby dle právě vytknuté obdoby a dle nauky Boppovy, známé již z konce čísla III, byl měl. Neodvozujef jich zajisté nikde od ablativu ma-t, tva-t, asma-t a jušma-t než od nečistých, hláskou *t* prý rozmnožených kmenů ma-t, tva-t atd. příponou *îja*, před níž *t* i dle něho mění se v *d*. Odvozováním tím dosti makavě dává na jevo, že *d* asi tak považuje za pouze eufonickou vsuvku, jakby dle mého zdání hlásky *t* na př. ani v něm meine-t-wegen, deine-t-wegen a pod. neměl. Nepodepřev pak proti svému obyčeji té své odchýlky od nauky Boppovy ničím, nebude nám tuším brániti domýšleti se, žeby se oné nebyl dopustil, kdyby mu tato jasněji byla tanula na mysli, když nám původ přisv. zájmen vykládal.

Smýšleje tak o právě vytknutém odporu mezi Boppem a Schleicherem, přisvědčuji onomu ve všem, co sem z nauky jeho o přisvoj. zájmenech skr. na konci čísla III pod b) oznámil. Jen v obracování pravd těch na slovančinu a litvančinu, obsaženém v §. 406 a 407 jeho srovn. mluvnice, musím se značně od něho odchýliti, nemoha nijak dopustiti, žeby jen litv. zájmena přisvojovací byla vznikla po odloučení-se litv. plemena od skr. anebo na půdě vlastně litvanské. I slov. zájmena přisv. nesou na sobě makavě ráz původu, počatého a dokonaného po rozloučení-se kmene našeho nejen se skr. než i litv. čeledí. O déle

trvavší spojitosti dvou posledních svědčí v příčině naší předně to, že jen Litvané užívají ještě i za našich časů tvarů zájmen 1 a 2 osoby i zvratného, které se významem svým našim gen. rovnají, místo a vedle přisv. zájmen, zejména: *mano*, *tavo* a *savo*, dolnolitv. *mana*, *tava* a *sava*, cyr. *mene*, *tebe* a *sebe*; *musu* a *jusu*, cyr. *našъ* a *vašъ*; dvojně: *muma* a *juma*, cyr. *naju* a *vaju*, místo a vedle *manas* *moj*, *tavas* *tvoj* a *savas* *svoj*, staženě *mans*, *tavs* a *savs*; *musiškis* anebo *musujis* *našъ*, *jusiškis* an. *jusujis* *vašъ* a *jojejis* *jegovъ*, srb. *njegov*. Tak na př. kromě *mans* *sûnus*, co se významem a syntaktickou hodnotou v cyrillčině jedině možnému *moj synъ* úplně rovná, říkají horní Litvané *mano* *sûnus*, dolní *mana* *sûnus* (Schleicher, handb. der lit. spr. I, 218 a 298) m. skr. *mama-sûnus* a *mat-sûnus*. Jak se má *mano* a *mana* tvarem k skr. gen. *mama* a zend. *mana*, to těžko ustanoviti, vezmeme-li do úvahy, že Litvané jinde, na př. po předložkách žádajících genitiv, vždy *manęs* m. *mano* a *mana*, *tavęs* m. *tavo* a *tava* a *savęs* m. *savo* a *sava* říkají, a že se litv. *o* nerovná krátkému skr. *a* než dlouhému. Maje ty a některé jiné méně vážné okolnosti na umě, nevím ostatně proč bych nesměl domýšleti se o litvančině, že si tvary právě vytknuté již samostatně čili po rozloučení-se se sanskritou dle obdoby nominalných ablativo-genitivův utvořila, a to na *es* čili *ens* vycházející dle kmenů zavřených, jako *akmen* (kamen), jehož nom. *akmũ* a gen. *akmen-s* zní; hláskami *o* a *a* zakončené pak dle kmenův otevřených, jako *vilka*, jehož nominativem je *vilka-s* a gen. *vilko* i *vilka*: ono v horní, toto v dolní litvančině. Právě tak smýšlí Schleicher o několika jiných pádech osobných zájmen, na př. o gen. a lok. množném 1 a 2 osoby, které znějice *mu-su*, *jus-u* a *mus-ũse*, *jus-ũse*, tak prý vznikly, „als wäre *mus*, *jus* stammform“ (Forml. S. 283). Neméně samostatnou proti sanskritě objevila se litvančina i tvorbou přisvojovacích *mana-s*, *tava-s* a *sava-s*, jimž rovně není ve slovančině než jen v gothštině, kde *mein-s*, *thein-s* a *sein-s* neomylně na gen. osobných *mein-a*, *thein-a* a *sein-a* spočívají, poštědše od nich příponou *s* a vysutím samohlásky *a*, co, jak

už dotčeno, i v litvančině zvykem, ač i velmi řídkým proto, že ona dle Schleichera (l. c.) zájmen těch neráda užívá, přestávajíc obyčejně na *mano*, *tavo* a *savo* aneb *mana*, *tava* a *sava*. Ostatní litv. zájmena přisv. rovnají se příponami sanskritským: *kis* v *musiš-kis* a v *jusiš-kis* je neomylně skr. *kas* v *mâma-kas*, můj, *tâva-kas* tvůj, *asmâ-kas* náš a *jušmâ-kas* váš; *jis* pak v *musu-jis*, *jusu-jis* a *joje-jis* je skr. *jas* v *madî-jas*, *tvadî-jas*, *asmadî-jas* a *jušmadî-jas* znamenajících to, co čtyry předešlá, odvedená příponou *kas*. Hláška *š* před *kis* v litv. je předsuvka, místo níž my s Germany *s* užíváme u přídavných jmen, která skr. na *i-kas*, lat. *i-cus*, řec. *i-xos* atd. vycházejí (Schleicher, Formenl. S. 137). Neznajíce se pak k téže příponě u zájmen přídavných, museli sme se od skr. čeledi mnohem dříve odtrhnouti než nejbližší jináče pokrevní naši, Litvané. Ještě zřejměji ukáže se to pravdou, když konečně proti Boppovi dokážeme, že všechna naše zájmena přisv. vznikla již na půdě slovanské anebo že žádného z nich nedostali předkové naši hotového, než jen vzory a látku k utvoření jich potřebné vzali sobě dědictvím, vybírajíce se na cestu do nynějších vlastí svých.

O *naš-ь* a *vaš-ь* smýšlí Bopp tak, jako já a Schleicher, uznávaje je též poslými z gen. množných *nas-ь* a *vas-ь* příponou *i* aneb *ji*, *ja*, *je*. Sanskrita, ačkoli tvarů *nas* a *vas*, ode kterých se naše jen příponou *ь* liší, i co genitivů vedle *asmâkam* a *jušmâkam* užívá, neutvořila sobě z nich přece žádných přisv. zájmen, přestávajíc na *asmad-îjas*, *jušmad-îjas* a *asmâ-kas*, *jušmâ-kas*, vzniklých z abl. množných *aśma-t* a *juśma-t* příponami *îjas* a *kas*. Nemohla tedy slovančina tvarů *našь* a *vašь* dostati dědictvím od skr. čeledi. Jen látkou a vzorem k utvoření jich potřebnými podělila se sestersky se sanskritou, poněvadž tato s onou nejen příponou *îjas* společně vládne než i zájmena přisv. z osobných gen. tvoří, říkajíc *mâma-kas* a *tâva-kas* m. našich *mo-j* a *tvo-j*. Více se ponáší slovančina na litvančinu v označování více majitelů první a druhé osoby. V této běžná zájmena *musu-jis* a *jusu-jis* liší se jen základními tvary genitivů množných *mus-u* a *jus-u* od našich *naš-ь*

a vaš-ь; ale právě proto nelze dopustiti, žeby tvary ty i ony byly vznikly za těch časů, když se litvansko-slov. kmen nerozrostl ještě na dvě ratolesti. O druhotvarech litv. musi-škis a jusi-škis vyslovil sem se podobně již výše, vytknuv i to, čím se srovnávají se skr. zájmeny přisv. — Na čem nyní přestávám, odesílaje ty, jimž o to jde, aby zvěděli, za jaký pád možná základný tvar jich pokládati, ku §. 407 Boppovy srovn. mluv-nice. Týž ve dvou předešlých §. vykládá, že sanskrita, nemajíc zvratného svad-îjas, které bychom v ní dle mad-îjas můj a tvad-îjas tvůj očekávali, než jen sva-s, nemohla býti slovančině vzorem u tvoření zájmena svo-j tak, jako u mo-j a tvo-j. Tato opírají se dle Boppa bezprostředně o skr. mad-îjas a tva-d-îjas, vznikše prý vysutím z těchto silaby *dî* a seslabením pří-pony *jas* v *j*, kmenového pak *a* v *o*. Proti seslabování nelze ničeho namítati. Vysouvání však silaby *dî* aneb i samé hlásky *d* nedopustí žádný, kdo slovančinu důkladněji zná nežli ji Bopp znal, vykládaje nám tak mo-j a tvo-j. V takých případech slo-vančina nevysouvá *d* než rozlišuje v rozličných nářečích svých rozličně, na př. v bulharském i starém čili tom, jímž sv. Cyrill a Method předkům našim slovo Boží kázali, i v novém v *žd*: gověžď, čes. hověz-í atd. m. gověd-ijas anebo -jas od govědo, hovado. Dle toho a jiných tak vznikajících přídavných vztaž-ného čili vlastně též přisvojovacího významu (Schleicher, For-menl. S. 175 a j.) musely by skr. tvary mad-îjas a tvad-îjas stbulh. zníti: možď-ь a tvožď-ь, čes. můz a tvůz, srb. mod-j a tvod-j atd. Nezníce tak, nemohou býti bezprostředními ob-měnami oněch aneb nemohou pocházeti od takých ablativů, které by se od skr. ma-t a tva-t jen obměnou hlásky *a* v *o* byly lišily, zníce slov. mo-t a tvo-t. Ty dříve nežli jich slovančina k utvoření zájmen přisv. užila, musely přijíti o poslední ži-vel svůj čili v *mo* a *tvo* přejíti právě tak, jako na př. střední nom. a akk. zájmena ukaz. *ta-t* v *to*, nominalný abl. vrkâ-t ve vlčka atd. Že odsouvání zubnic v našem, litv. a germ. jazyku teprva po rozejití-se plemene indoeur. nastalo, to dopouští i Bopp. Opatřivše výrok ten z druhého vydání jeho srovn.

mluvnice v předposledním oddílu čísla IV hojnými doklady, přidáme k nim už jen jeden, plynoucí přirozeně z nauky Boppovy, vyložené s počátku čísla II a na konci čísla III opakované, o zvratném zájmeně v sanskritě. Tím se ona nejen slovančině než i sobě samé protiví, neznajíc už ani *sva-t* a *svat-tas* než jen *sva-tas* od sebe proti *ma-t*, *tva-t* a *mat-tas*, *tvat-tas*; ani *svad-îjas* než jen *sva-s* svůj proti *mad-îjas* a *tvad-îjas*. Slovančina utvořivši sobě *svo-j* zcela tak jako i *tvo-j* aneb *mo-j*, musela se od skr. čeledi dříve odloučiti nežli v této ablativ *sva-t* vyšel z oběhu. Když se to stalo, nemohla se slovančina o sanskritu ani u tvoření zájmen přisv. *mo-j* a *tvo-j* opíratí než počínala sobě i tu samostatně, ač i ne zcela tak, jako u *naš-ь* a *vaš-ь*. Tvoříc tato, řídila se předně prvou ze zásad v sanskritě platných u tvoření přisv. zájmen, t. j. dala vzniknouti zájmenům *naš-ь* a *vaš-ь* z gen. *nas-ъ* a *vas-ъ* tak, jako sanskrita svým *mâma-kas* a *tâva-kas* též z gen. *mama* a *tava*. Rovnala se tedy sanskritě u *naš-ь* a *vaš-ь* poprvé stanoviskem, podruhé tím, že k útvarům těm užila přípony, kterouž i sanskrita dává vznikati jiným zájmenům přisv. Vším ostatním počínaly sobě oba jazyky rozdílně, tvoříce zájmena přisv. k označení více majitelů 1 a 2 osoby anebo přiměřená lat. *noster* a *vester*. U *mo-j* a *tvo-j* proti skr. *mad-îjas* a *tvad-îjas* pozorovati více srovnalosti. Ona rovnají se těmto nejen stanoviskem než i látkou, vznikše z ablativu jednou a touže příponou. Dokázav už výše, že se slovančina od sanskritu před zaniknutím v této zvratného ablat. *sva-t* musela odloučiti, vidím v *mo-j*, *tvo-j* a *svo-j* útvary vzniklé již na půdě slovanské dle druhé ze zásad v sanskritě platných čili z ablativu *mo*, *tvo* a *svo* příponou *j*, nalezenou i v *naš-ь* a *vaš-ь*. Kromě té netvořila slovančina jinými příponami zájmen přisv. prvotně, přestávajíc i za historických dob ještě dosti dlouho na genitivech zájmena 3 osoby tam, kde některá z nářečí jejich později majitele a majitelkyně třetí osoby rozdílné od podmětu věty sklonitelnými zájmeny přisv. označují. *Jego-въ*, *onogo-въ* a podobných na př. stbulh. památky neméně se štítí (Miklošić, vergl. gramm. I, 72 u. 73) nežli české asi

do konce XIV století nynějšího jej-í (Safařík, poč. stčes. mluvň. str. 75 a 76), poslého z gen. jej-e m. stbulh. jej-e podobně k zastaralému litv. joje-jis, znamenavšímu to, co srb. njego-v anebo místy na Slovensku běžné jehov s přiměřeným žen. jej-in, srb. njej-in i njez-in. Ty a pod. útvary vznikly u nás dle přídavných jmen přisv. též tak zakončených (Srovn. mluvň. str. 236), v litvančině pak neslýchaných. Z toho ze všeho dosti jasně tuším vysvítá, že se slovančina, litvančina a sanskrita u tvoření zájmen přisv. mnohem samostatněji jeví než bychom proti Boppovi nesměli našich mo-j, tvo-j a svo-j bezprostředně od abl. *mo*, *tvo* a *svo* odvozovati.

2) Dva ostatní zbytky ablativu u zájmen a číslovek, kteréž objasniti míním, jsou litv. příslovky *anot* a *vėnat*. Prvá z nich, otištěná u Mielcke-ho (Littauisch-deut. u. deutsch-lith. Wörterbuch. Königsberg 1800) dvěma *n*, dle Nesselmanna (Wörterb. der litt. Spr. Tamž 1850) a Schleichera (Handb. der lit. spr. I, 280) chybně, řídí genitiv a rovná se něm. partikulám *wie* a *nach*, čes. *jako* a *dle*, v následujících třech frazích: *anot tėvo*, *wie der Vater* (zu sagen pflegt); *anot jo žodžo*, *nach seiner Art zu reden*, doslovně česky: dle jeho slova; a *anot se-nuju žodžo*, *nach dem Sprichworte der Alten*, vlastně: dle slova starých. Mielcke a Nesselmann, vytknuvše *anot* pod zájmenem *an-as* aneb *an-s* onen, žen. *an-a* ona, pokládali ono od tohoto poslým. Schleicherovi je původ jeho temný? Mně se zdá ze stanoviska všeho toho, co sem posud o ablativě napsal, docela jasným. — Spatřujíc v *ano-t* prastarý abl. kmene *an-a*, oblíbeného víc anebo méně všem jazykům indoeur. Kdyby se sanskritě bylo chtělo utvořiti sobě od něho muzký a stř. abl. jednotný, bylby v ní neomylně zněl *anâ-t* dle *vrkâ-t* a *dânâ-t* od *vrka* a *dâna*. Přestavši však na třech pádech, utvořených dle dvou právě vytknutých vzorů, nedůsledně sobě vedla i proti litvančině i proti slovančině, skloňujícím kmen *an-a* úplně (Bopp, vergl. Gramm. §. 372), na př. neužívaný v sanskritě gen. muz. a stř. Jedn. čísla *ana-sja* zní stbulh. *ono-go* dle *to-go* m. skr. *ta-sja* a litv. *an-o* dle *t-o*; skutečnému pak skr. instr. téhož rodu a

číslo čili an-êna odpovídá stbulh. on-ěmъ dle t-ěmъ, litv. an-ŭmi, an-ŭm, an-ŭ i an-u dle t-ŭmi, t-ŭm, t-ŭ a t-u. Tvary an-u a t-u jsou neomylně nominalné, přiměřené instr. vilk-u od nom. vilka-s anebo pon-u od pon-as an. pon-s pán. An-ŭ a t-ŭ zdají se mi spíše býti obměnami neomylně pronominalných tvarů na *mi* a *m* než nominalných na *u*. Měvše ty a jiné makavé příklady nešetření hranic mezi nominalným a pronom. skloňováním v litvančině na zřeteli, uznali sme pod číslem IV v nynějších gen. jejích na *o* vesměs ablativy, přiměřené skr. na *ât*. Nynější gen. její an-o není tedy též roveň skr. ana-sja a našeho ono-go než vlastně skr. ablativu anâ-t dle vilk-o m. skr. vrk-ât. Spatřujete pak i v an-ot skr. ablativ an-ât, dopouštíme v litvančině dva: an-ot co starší, an-o pak co pozdější. Čemu se jen ten protiviti bude, kdo nezná, že, vyjma několik interjekcí, které zvuky v přírodě slyšitelné nápodobují, všechny ostatní částice jsou tvary ohýbaním vzniklé, větším dílem pády sklonitelných částek řeči, vynikající nad obyčejné tvary skloňovací a časovací buď náramnou zakrsalostí buď podivu hodnou zachovalostí (Srovn. Benfey, vollst. Gramm. der Sanskritspr. S. 342). Tak na př. spojka *že* u nás je vlastně stř. rod zájmena vztažného *jen-ž* (Srovn. mluvň. str. 60), slovenské *ozajst* i *ozaj* skazěnina z gen. do-za-jista; *prý* anebo *prej*, sloven. *praj* z pravi (l. c. p. 313) atd. Zachovalostí vynikají částice dvojnásobně, jsouce některé z nich na př. pády, u sklonitelných částek řeči buď dávno zaniklé buď ryzejší a přesnější od obyčejných pádů. K oněm patří zejména příslovky řec. na *ω* i *ως* s goth. na *ô*, uznané mnou pod č. IV za ablativy; k těmto pak skr. příslovky na *tas*, o nichž pod č. II řeč, proti ablativům na *ât* i *at*, a litv. an-ot proti an-o. Tvar an-ot je tedy zbytkem ablativů takých, jakými byly v litvančině všechny dříve nežli počala se slovančinou a s jinými rodnými sestrami svými společně dávati zanikati hláskám *t* a *d* na konci slov; anebo: an-ot je výnimkou zpod pravidla, dle něhož an-o a jiné gen. na *o* z někdejších abl. na *ot* m. skr. *ât* vznikly, čili od odsouvání těch zubnic, které za časů jednoty kmene indoeur. na konci slov stávaly.

Vazba příslovky an-ot je mi ještě jasnější. Litvané lat. ablativ způsobu vyslovují nyní s námi instrumentalem, říkajíce na př. kok-*iu* bud-*u*? m. lat. qu-*o* mod-*o*? a našeho: jakým způsobem? Podobně lat. ill-*o* mod-*o* zní u nich nyní an-*u* bud-*u* (Nesselmann l. c. s. v. anas et budas). Že však někdy v tom a pod. případech i ablativu užívali, o tom nám nedá právě an-ot, co dokázaný ablativ, pochybovati. I to dopustiti musí každý, že an-ot co zájmeno nemohlo o sobě řídití žádného pádu, ovšem ale ve spojení s bud-ot genitiv tam, kde se mělo určití, čím způsobem se co děje; najmě tam, kde Litvané příslovky an-ot podnes užívají, zamlčujíce po ní bud-ot asi tak, jako my, říkajíce mezi-tím m. mezi tím *časem*; po-tom, totiž *čase*; po-té, t. *době* anebo *chvíli* atd. (Srovn. mluvň. str. 323). Dle toho genitivů těv-*o*, žodž-*o* a senu-*ju* ve třech nahoře vytknutých frazích neřídí vlastně an-ot než zamlčený po něm. abl. bud-ot.

Druhou výnimkou zpod pravidla, dle něhož v litvančině po rozpadnutí-se plemene indoeur. každé *t* a *d* na konci slov mělo zaniknouti, je příslovka *věnat*. U Schleichera a Mielcke-ho darmo sem ji hledal. Nesselmann vykládá ji ve slovníku svém pod číslovkou věnas anebo vienas jeden. Dle toho rovná se věn-at významem druhotvaru věn-ok, kterým Mielcke něm. *allein* dobře tlumočí. Kmenem obou je neomylně věn-a, v jehož násloví Bopp (Vergl. Gramm. §. 308) právem vidí předsuvku *v*, v *ě* aneb *ie* pak obměnu stlat. dvojhlásky *oi* v *oino-s*, jináč unu-*s*; goth. *ai* v *ain-s* m. *aina-s*, něm. *ein-s* atd. U nás kmen týž objevuje se co *ino* na př. v cyr. *нно-рогъ* jedno-rožec, *нно-уаѣъ* jednorozený, *вѣнѣ* m. *вѣ-нн-ѣ* vždy, vlastně v jedn-*u* tak, že staří Bulharové po vyn-*a* akkusativ nějakého podst. jména žen. rodu zamlčovali. Podobně sobě vedou Slovinci a Litvané, označujíce tu samu příslovku: oni akkusativem v-edno, tito genitivem iš-věno, čes. doslovně: z jedn-a. Dolní Litvané, jak už častěji řečeno, velmi rádi vyslovují *a* m. hlitv. *o*, na př. v gen. vilk-*a* m. vilk-*o*, pon-*a* m. pon-*o* a jinde. Věn-at je tedy starý ablativ kmene věn-a, přiměřený dolní litvančině, v horní měl by zníti věn-ot a naopak m. hlitv. věn-ok očeká-

vali bychom právem dlitv. tvar věn-ak. Je-li ten i onen skutečně v užitku, z pramenů mně přístupných neplyne. Ani přestrojování zubnic v hrdelnice a naopak neznám v litvančině žádného příkladu. Ve slovančině je jich více a to neomylných, jako pol. spinak z něm. Spinat, stygnać proti čes. stydnouti, srb. kći m. tći a toto m. dći, cyr. дѣсти (dcera) a jiné, vytknuté v §. 82 mého Zvukosloví a na str. 91 Čtení Čelakovského. Dle Dieze (Gramm. der rom. Spr. 2 Ausg. I, 213) objevuje se *k* m. *t* zejména v min. čase roman. jazyků: morde-c m. morde-t atd. Do řady takých obměn náleží dle mého zdání i litv. věno-k m. věno-t hlavně proto, že se ono významem svým příslovce věna-t úplně rovná. Dokáže-li se obměna ta obyčejnou i jinde anebo věn-ot v horní litvančině vedle věn-at skutečně běžným, bude se v ní věn-o k věn-ot tvarem tak míti, jako an-o k an-ot.

Jakým způsobem je význam příslovek věn-at a věn-ok ablativný a jak se má k oběma tvarem naše hn-ed m. staršího in-hed, pol. vn-et a srb. jedn-ak anebo jedan-ak, běžné vedle odmah (mox, hned), to vyložím s ostatními zbytky ablativu, zachovanými u nás a Litvanů v oboru částic, ve zvláštním článku. Zde jen to ještě připomenu, že sobě litvančina z věn-at co do podstaty tak utvořila přídavné věnat-ijis anebo -ijas einzig, jediný, jako sanskrita prisvoj. zájmena: mad-îjas, tvad-îjas, asmad-îjas a jušmad-îjas; a že Bopp sotva má pravdu, nedávaje lotyšským přídavným: vênâ-ds jednaký, kâ-ds jaký, tâ-ds taký a jiným vznikat z někdejších ablativů než stažením, na př. prvému z vênavi-ds dle stprus. aina-vi-ds téhož významu atd. (Ueber die Spr. der alt. Preussen. S. 49 u. 50.)

VI. UŽÍVÁNÍ GENITIVU U NÁS A LITVANŮ.

Z vyličení tvaru a osudův ablativu, obsaženého pod číslem II, přirozeně plyne, že se zendština, rozeznávajíc ablativ od genitivu nejdokonaleji ze všech indoeur. jazyků, nejlépe hodí k určení toho, jak se má náš a litv. genitiv syntakticky k někdejšímu ablativu. Neznajíce se však v ní, ustanovíme dotčený poměr

hlavně dle latiny i proto, že ona po zendštině nejlépe rozeznává tvarem oba pády, totiž i tam, kde sanskrita dávno dala ablativu zaniknouti, čili u kmenů hláskou *a* nezakončených. Určením tím dokážeme domněnku svou o formální srovnalosti našeho a litv. genitivu s ablativem tak, jak nám ještě zbývá, t. j. syntakticky. Aby se to co možná nejstručněji stalo, přestaneme větším dílem na slovanských dokladech, *) odsýlající strany těch a jiných podrobností o litvančině ke Schleicherovi (Handbuch der lit. Spr. I, 271—276), o latině k Weissenbornovi (Lat. Schulgramm. Eisenach 1838. S. 271—289), o sanskritě konečně ke Frankovi (Gramm. sanscr. p. 190 et 191).

Dle Weissenborna vyslovuje latina ablativem dvojí, otázkám *odkud* a *kde?* přiměřený poměr. V posledním případě je v ní ablativ náměstníkem lokalu, ve prvém naopak jest ablativ jím vlastně a co taký rovná se podstatou úkonů svých genitivu,

*) Prameny, z nichžto nejvíce dokladů čerpáno, označují skratky, a sice staročeské tak, jako ve Zvukosloví po Šafaříkovi (Výbor z lit. čes. I, 3 a 4), na př. *Alx.* = Alexandreis, *Sm. Fl.* = Smil Flaška, *Št.* = Toma ze Štítného atd. Toho cituji téměř výlučně dle vydání Erbenova r. 1852; Dalemila dle Hanky, vytýkáje jen číslo kapitol; ostatní stčes. památky dle Výboru. U stbulh. dokladů *Cloz.* značí glagolitu Clozova, vyd. Kopitarem 1836, číslo řádek; *J. ex.* = Joannъ eksarchъ bolgarskij, vyd. Kalajdovičem 1824; *Ostr.* = evang. Ostromirovo dle vyd. Vostokova 1843, z čísel prvé značí list, exponent sloupec; *Supr.* = supraslský památník, vyd. Miklošicem 1851; *Gl. zl.* = glagolské zlomky prazké, vyšlé vloni Höflerem a Šafaříkem. U struských *Kyr.* = Slova Cyrilla turovského, vyd. Kalajdovičem 1821; *Nest.* a *Novg.* = letopisy Nestorův a novohradský dle Полнаго собрания русскихъ лѣтописей. *Igor* = Slovo o polku Igorevě, vydané mnou roku 1858. *Sach. M.* a *Sach. B.* = pověsti o porážce Mamajově a o nápadě Batyjově, ve prvém svazku Сказаній рускаго народа, vydaných Sacharovem v Petrohradě roku 1841—1849. *Friz.* = značí staroslovinské památky frizinské, vyšlé v glagolitě Clozově. *Vraz* = narodne pjesni ilirske, vydané St. Vrazem v Záhřebě 1839. *Luc.* = Lucića skladanja, vyšlá tamtéž Ant. Mažuraničem 1847. *Srb. p.* = srbské nár. písně, vyd. V. St. Karadžićem. *V. Ol.* = piesni polskie i ruskie, vyd. Václavem z Oleska. *Žeg.* = piesni ludu rus. i polskiego, vyd. Žegotou Paulim. Konečně připomínám ještě, že pravopis těch a j. pramenů měním, kdež a jak se mi potřebným a správným zdálo.

znamena je předmět, odkud působení vyniká anebo vychází. Rozdíl mezi tím i oním záleží vlastně jen v tom, že poměr genitivem vyslovený je vniterní, příčinný; ablativem označený pak zevniterní, prostorný. Latina však, nedbajíc na to, užívá ablativu podružně i o poměrech časových a duchovných, obdobných prostorovým, otázce *odkud?* přiměřeným. Pročež i v ní ablativ podružnými úkony svými zabíhá do oboru genitivu, jak jsme to v zendštině a sanskritě pod č. IV několika příklady doložili. U nás pak a Litvanů žádný z kosých pádů nerovná se syntakticky tak lat. a skr. ablativu jako genitiv, konaje buď sám buď, a to častěji s předložkami ablativního významu *otō*, *sō* a *izō* (lat. *ab*, *de* a *ex*, litv. *nū* m. dvou prvních a *iš* m. poslední) předně téměř všecko, což onen prvotně měl, t. j. znamena je

1) místo,

„unde, jak Frank o skr. ablativě učí, quid quovis modo venit, sumitur, separatur, desistit, cedit, decedit, errat, retinetur, a quo se abscondit, liberatur, timet, vel contra quod defenditur,“ zejména:

a) vzdálenost vůbec, na př. kakť stojé sebe široce, m. nynějšího: jak stojí od sebe široce. Alx. 1118, 9. Сръдцёмъ daleče otъstoitъ Boga, srdcem daleko stojí od Boha. Cloz. 148. V posledním příkladě, soudě dle prvního, ostálby genitiv i bez ponětí *daleko*, kteréž ovšem řídí genitiv i s opakem svým *blízko* nejen u nás než i v litvančině, kde tomuto *arti*, onomu pak *toli* odpovídá, na př. Juž nám nedaleko hory. Rk. 18, 16. Daleče otъ Boga jesmy: blizъ bo Bogъ sъkrušenychъ serdcemъ. Kyr. 145, 19. Satorninъ iměaše selo vъně grada, nedaleče grada. Supr. 150, 11. S *otō* čle se tamž 98, 3: daleče otъ vasъ jestъ; 153, 22: nedaleče otъ crъkъve atd. Že jest ostatně u nás též obyčejná vazba slov *blízký* a *blízko* s dativem významu jich přiměřenější, to patrně vysvítá z oznámeného na straně 4 domnění mého o prvotném úkonu dativu co protivy ablativu anebo genitivu. Protiva ta zračí se skvěle na příklad v Rk. 103, 10 a 11: Záboju, ty pěješ srdce k srdcu, t. j. dle „piesň jde

z srdce mého“ (tamž 12, 9): ty píšeš ze srdce k srdci, aneb: od srdce do srdce.

b) Se slovesy *hýbaní* znamenajícími nejčastěji se vyskytá u nás a Litvanů čistý genitiv m. ablativu, když jich přeneseně a s ablativními anebo podobnými významem předložkami složeně užíváme. Přechodná z nich objevují se v případě tom zvratnými pravidelně, nepřechodná jen výnimkou. Příklady opatříme nejprvé tato, ona potom; vytýkajíce každé z nich po jednou ležatým písmem místo podrobného vyčtení jich.

Běgaj (chraň se) *zbylichъ dělъ*. Sborník r. 1073. Mira i *svъtkurъjenija* *běgaješi*, da *běgati* ti *otъ svetyichъ crъkъvъ* velja. Supr. 146, 26. Joanъ, *běže* *besčiny-naago* *svъbora*, *otide vъ* *pustynja*. Týž 211, 25. (Jan, *běže* *od* anebo *z* nepořádného sboru, odešel v poušť.) *Izběgō* (ušel sem) *svъmrъti*. Cloz. 314. Ande ho každý *poběhá*. Člověk dobrého spieše *poběhne*, ve zlém sa pak se *nehne*. Alx. 158, 1 a 1106, 4. Osuda *nelze utéci*. Kdo osidlo jiným *léče*, *riedko sám jeho uteče*. Alx. 153, 22 a 1079, 28. *Azъ otchožiu* (odchodím) *světa sego*. Nest. 69, 28 a 80, 24. *Azъ otchožiu otъ vasъ*. Javi mi *iziti* (vyjítí) *otъ světa sego*. Týž 80, 5 a 6. *Otyti* *žitija* anebo *světa* v Novg. 27, 17 a jinde znamená: *umřeti*. Naši předkové v témže případě říkali *sníti*: Mněť jest s toho světa *sníti*. S. Pr. 201, 36 a 202, 22. *Neklan světa snide* (sešel). Dal. 22. *Filip světa snide*. Alx. 1094, 13. Takové panny *chtie ujíti* *božieho súdu*. Št. 62, 1. *Nelze*, by *hrozných muk ušli*. Týž 133, 33. Tebe *viec neodstúpivě*. Byli *odstúpiece* (odstúpili = odřekli se) *svých modl*. Alx. 151, 22 a 166, 17. *Odstúpi ho* (= od něho) *vše naděje*. Táž 1115, 37. Jiné *vazby* *sobě dovolil* Rk. 46, 22: *odstúpi* *naděja* *vše křesťany*, *řídě se nejspíše mylnou obdobou přechodného*, s *akk.* i *nyní* *užívaného přestúpiti*, na *př. zákon*. V Supr. 219 4 *stojí s otъstapiti* čistý, na 191, 2 a j. *předložkou otъ* *opatřený genitiv*. Novg. 14, 32; 45, 20 a jinde *užívá téhože slovesa bez otъ* a *zvratně*; *istupiti sia* (vystoupiti) *bez izъ*, na *př. posadničestva* 86, 8; *sъstupiti sia* *bez sъ* 31, 19: *sъstupi sia* *bratu spojemu stola* (odřekl se *trůnu* ku *prospěchu* *bratra svého*); s *sъ*

63, 7 a j. Stbulh. památky protivu těch a jiné nepřechodné hnutí znamenajících sloves čili *ostati* rády opatřují zvratným *se*, užívajíce ho vlastně i přeneseně m. lat. *abstinere* s genitivem, kterýžto Horácovi (*abstineto irarum calidaeque rixae*) a jiným básníkům lat. též byl oblíben m. ablativu. Ostaněte se jeje (*sinite eam*). Ostr. 230¹. Se vše pogonivъ, ostachъ se sego. J. ex. 129, 16. Ostani se běsovanija svojego, blędij těchъ. Supr. 86, 24 a 119, 20. Tak i 134, 19; 140, 5 a j. Beze se vyskytá se v Cloz. 224: učase i ostati zъlago načetъka togo; ve Friz. 2, 18: останем sich mrzkých děl; u nás: ostane (*relinquet*) člověk otce i matere. Št. 93, 45. Ostaňte té hrdosti smilné. Týž 253, 2. Neostávajte své dráhy. S. Pr. 210, 12. Všeho zlého ostali. Tamž 199, 16.

Světských sú *se vzdálili* obyčejóv. Št. 219, 38. Rač se toho nevzdáliti. Orel se od toho vzdálí. Sm. Fl. 852, 19 a 31. Totéž platí o *oddáliti se*, na př. v Novg. 35, 28; 84, 16; s *otъ* 28, 6; 89, 22 a jinde. Ne *otъmeštъ se* (odmítám se) světaago ducha. Vъskrъsenija ne otъmešti se. Supr. 87, 7 a 234, 1. Iny nuždaaše boga *otъvrěšti se* (odvrci se). Ne otъvrъgъ se gospoda mojego. Týž 157, 12 a 189, 26. Iže otъvrъžetъ se mene přeдъ člověky, otъvrъgъ se jeho i azъ přeдъ oъcemъ moimъ. Ostr. 58⁴. Tam je žádost tiehne, aby mohli světiti svátek, *odtrhše se* světského nepokoje. Št. 138, 34. Aъby se toho *neodvláčil*, k tomu jemu raditi ráčil. Sm. Fl. 864, 25. Tak se váže i sloven. *odtahovat sa* s čes. *zdráhati se* téhož významu, potom *spustiti se*, *strásti se* a jiná, konečně i *odřici se*, litv. *at-si-sakyti*; *varovati se*, kteréžto dle cyrillského *variti* (*praecedere*) soudě též hnutí znamená, s přiměřenými litv. *vengti meiden*, *nusilenkti* ausweichen; *saugotis*, *apsisaugoti*, *nusisaugoti* sich in Acht nehmen, sich hüten atd.

U jiných toho druhu sloves vlastně užitých velmi zřídka se vyskytá čistý genitiv, na př. u *odtisknutí* a *vyvésti* v Alx. 154, 34: jehož ho snadno odtiskú, od něhož ho snadno odtiskli; svého zbožie sa vyveden. 159, 11. Drěva radi Adamъ raja bystъ *iselenъ* (byl vyobcován). Gl. zl. II, B, 9. Téže zlomky opakují

předložku *otā* před genitivem v otázce: eza tē otā trapezy *otā-rina*, zdali sem tě od stola odstrčil? Ve Friz. 2, 10 čte se táž u *vygnan*: děd naš by vygnan od slavy božije.

c) U sloves *odloučení* a *zbavení* všeliké znamenajících a u přiměřených jim přídavných naopak čistý genitiv je pravidlem, užívání pak předložek ablativních před ním výnimkou, nejčastější ve stbulh. památkách, na př.

Eza lika apostol'skago tē *otālači*? (Zda-li sem tě od sboru anebo chóru apoštolského odloučil?) Eza dara cělenie*) tē *liši*? Gl. zl. II, A, 21—23. Nenieť malá věc Boha na věky odlúčenu býti. Št. 300, 6. Tak i 110, 11 a j. Ne otāluči jeju (synů) sviaščenystva. Kyr. 143, 12. Otālačenъ sъborišta badeť. Ostr. 39⁴; s *otā* 227³. Mlěčase tu lěť šestъ, vьsego žitija člověčьska otālačivъ se. Supr. 211, 28; s *otā* 139, 1 a 16; 162, 2; 172, 10 a j. Smradъ moj vsiakoja utěchy liši mia. Kyr. 45, 22; s *otā* týž 129, 10. Kriste, boží synu, iže jesi račil na si svět priti grěšnike *izbaviti* ot zlodějne oblasti, *uchrani* me ot vsega zla. Friz. 3, 67—73. Izbavi dušā moją otā ada. Supr. 349, 11. Tak i 117, 6; 123, 24 a j. *Sōchranilō* tē jestъ Bogъ otā ralъničьska prichoždenija. Týž 214, 29. Tak i 201, 5 a 214, 18. Bogъ izbavi chrestьjany otā poganychъ. Nest. 70, 24. Tak i Kyr. 42, 14. Nová ruština naopak užívá i čistého genitivu: Neliši nasъ carstva nebesnago, izbavi nasъ muki věčnyja! (Kirějevskij, rus. nar. pěsni. str. 59.) Da se izbavim žestokih uzdahov. Luc. 16, 4. Mnijah izbavit luge se i muke. Týž 21, 5. Izbavi ny otā neprijazni. Ostr. 123³ a 275¹. V témže případě užíváme i my výnimkou předložky *od*: zbav nás ode zlého, přestávající jinde na gen. čistém u toho a nepřechodného *zbýti*: Chtě královstva zde dobytí, můžeš tam i svého zbýti. Alx. 146, 27. Tak nakládá často i stará bulharčina s přiměřeným tomu *izbyti*: izbada maky seje, izbadeši bolězni toje. Supr. 163, 2 a 8. Tak i 171, 17. Vzmodlichu sě Bohu, by je *spasal* sich

*) Totě právě tak neomylná, jako důležitá, ale nikým posud nespozorovaná přehláška genitivu *cělenija*, žádaného contextem: zdali sem tě daru léčení (*medendi*, *sanandi*) zbavil?

Tatar zlostivých. Hospodine, *sprošť* ny vrahóv! Rk. 46, 25 a 27; ale: *vyprošť* ny z osidl krutých Tatar! Tamž 49, 35. *Vybaŕ* mene z toho ťycha. V. Ol. 250. *Prošťa* te grěcha. Supr. 175, 27; s *otā* 229, 4; *sāpasti* též s *otā* 207, 18 a 348, 6; *svoboditi* 354, 27: my *otā* až *svobodim* se. *Rešte* (solve) me te vōze. Vraz 141, 10; 142, 6, 20 a j. Papež mōž každého *rozhrěšiti* (m. roz-řešiti) všech hriechóv. Št. 239, 6. Tak i 240, 1 a j. Ne *otā*řešiši jeho otāčćenija. Supr. 139, 14. *Razdrěšiti* strašnyje azy. Týž 182, 13; s *otā* 347, 19. Nepodobaaše li *razdrěšiti* jeje *otā* jeje seje. Ostr. 106¹. Praotečskyja *očističomā* sia skvrny. Kyr. 51, 3. Všie se poškrny očistili. Št. 285, 3; zřídka s *od*, jako 180, 13: od šeredstvie se očistije; stbulh. naopak: Abije očisti se *otā* prokazy. Ostr. 61.³ Bādeši i ty očistaje mēnogy *otā* běš i *otā* jez *različnyich*. Supr. 172, 1. *Zhojī*-li se z této nemoci? *Zhojī* se nemoci. Št. 10, 1 a 268, 34. On lid svōj spasí, až jich hriechóv *vyhojī*. Týž ve Výb. 766, 1. *Iscělja* (vyhojím) tebe sēnēdi onoje sladkyje. Supr. 356, 6 atd. Ne bādi niktože *lichā* (orbis) radosti, pozvānija. Supr. 235, 9. Poslan *bystā* *svobodā* (liber) *otā* grěcha. Týž 178, 17. I by *prosta* Hana Tatar vrahóv. Rk. 52, 11; ale 46, 35: ničie neby prosto *před* pohany. Jest ta země vše bez vody, *pusta* ote všie úrody. Alx. 1136, 22, Budte *čisti* ode všeho smilstva a od nevěry každé. Št. 117, 26 atd.

d) U sloves *krýti* a *tajiti* se, na př. Kto zle činí, ten se kryje světa. Št. 85, 27. Vlastnie své čeledi mosí se *krýti*. Týž 99, 11, Zde sě Pražan *ukryjete*. Dal. 22. Jegože nemožem nikyr se lica ni *ukryti*, ni kakože *uběgati*. Friz. 2, 68—71. *Sākrylā* se jesi *otā* Boga, jako *nagā*. Supr. 356, 21. Nēst *utajilo* se naš *nečystivoje* zapovědanije. Týž 112, 26. Tak i 179, 22: *lētca* *utajit* se, a 181, 2: *utajiti* se chošť *silā* *nebeskyich*; s *otā* 208, 2. Ne *potaj* mene, ježe ti se sblučí. Týž 175, 23. Onoho s čistým genitivem užil i Novg. 38, 21 a jinde, příslovky *o-taj* (clam) Supr. 112, 26: žena *otaj* jeho sēgrěšaaše.

Zbytkem vazby té jest u nás a jiných Slovanů genitiv, běžný

u *kromě* m. kryjomě (Srovn. mluvň. str. 326) a *tajný*: Mužie! nebudi vás tajno. Rk. 39, 21.

e) U sloves *bázeň* a *stud* znamenajících, jako: báti se, litv. bijotis; ostýchat se — baidytis, stydět se — gēdetis, hnusiti se — bostis a jiných. Užívání prvního z nich u nás s předložkou *otъ* před genitivem našel sem posud jen jeden příklad: Budú sě báti ot tvých divóv, (zlomek žaltáře otištěný v časopise tom r. 1848. II, 3, 272); ve stbulh. památkách naproti je jich hojně: Ne boj sě otъ mаkъ. Supr. 12, 6 proti 56, 18: ne bojte sě ichъ mаkъ. Ne bojte sě otъ ubivajaštiichъ tělesa; ubojte že sě pače mogaštaago i duša i tělo pogubiti. Týž 55, 1—3 a Ostr. 235¹. Podobně onde 136, 22: ne *osrami* (zahanbi) naju otъ lica tvojego, proti 166, 7: *usrambajaj sě* sědinъ svoichъ. Jinde i ty přestávají obyčejně na čistém genitivu: Ašte i Boga ne boja sě, ni člověkъ *sramljaja sě*. Ostr. 114.³ *Posrami sě* obraza samogo prinošenija. Cloz. 464. *Trepešta* (tremo) jeho krěposti. Supr. 87, 8. *Ustrašimъ sě* zemъnyje mаky i mъsti. *Užasati sě* namъ Christosa. Týž 113, 19 a 22. Glasa slyšima užasaacha sě vъsi. Týž 123, 26. Tak i 155, 10; na 164, 8 naproti užito lokalu s *o* m. genitivu. — Sego sě přěštenija velmi *sōdrōzaja* (hrozím se). J. ex. 130, 26. Ti druge maš pobe (Buben = mládence, šuhaje), *se sramuješ* mene. Vraz 190, 16. Znajemii moi *gnušajutъ sia* mene. Bližnii moi *stydjatiъ sia mnoju*. Kyr. 45, 21 a 22. Poslední vazba byla i našim předkům oblíbená: panny túto *valkú* sě stydiechu. *Tiem* sě král počne velmi stydět. Dal. 14 a 24. Zdá se mi však, že ani instrumental tu a tam, ani genitiv v Rk. 49, 20: *zastydte sě*, mužie, takých řečí, a jinde tak užité nepatří do jedné řady s genitivu osob těch, kterých se kdo stydí, než označují vlastně to, čím se kdo před kým stydí: přeneseně pak to, proč se kdo koho stydí. Prvotně u *stydět se* a podobných sloves jen osoba, které se kdo styděl, stávala v genitivě; věc naproti tomu, jížto se kdo styděl čili vlastně stydil anebo chladil, v instrumentalu; později po zamlčení oné zůstávala tato buď v instr. buď se dostávala na místo osoby čili do genitivu. Dle čehoby na př. dva poslední

doklady vlastně asi takto měly zníti: zastyďte se, mužové, takými řečmi (= pro také řeči) jiných mužův anebo lidí; tím (= proto) se král počne velmi styděti lidí. Té vazby užil tuším skladatel legendy o sv. Anně v následujícím souvětí: Ješčež mi se více mēte (mate), ž' (že) nevizu mého družete (manžela), *jímž se ľudské řeči styžu* (čímž, pročez se lidské řeči m. lidí stydím), že pět mēsiec ho nevizu (Čas. ten 1855. IV, 531). Latina v případě tom, zamlčujíc též osoby, kterých se kdo stydí, a kladouc to, proč se kdo stydí, do genitivu, blíží se ke slovančině; ostatně odchyluje se od ní tu mnohem více než u mluvení o bázni, kdež aspoň u *metus* a *tīmor* ještě užívá ablativu, a to tak, jako na př. Luc. 9, 7 genitivu se *stid* a *sram*, pravě: bude me *stid* i *sram* (budu se styděti) samoga od sebe.

2) Genitiv látky

Litvané mnohem věrněji zachovali nežli Slované, říkajíce na př. posud: aukso žėdas (= zlata prsten) m. zlatý prsten anebo prsten ze zlata, srb. od zlata; šilku jūsta (= hedbávu pás) m. hedbávný pás anebo pás z hedbávu; rus. šelkovej, srb. svilen aneb od svile pojas atd. O „zlatý stříbra,“ co jediném zbytku pravého gen. m. abl. látky u nás, vizte str. 29 a 30 mé srovn. mluvnice. Ve starší češtině muselo jich býti více v užitku. V Alx. 1113, 22 stojí: plášť (z) *aksamita* nový. Vydavatelé Výboru závěrkou „(z)“ vytýkají básníkovi aneb aspoň prepisovači jeho chybu. Čemu se každý s námi v odpor postaví, kdo předně do náležité úvahy vezme, že užívání čistých pádů vůbec je mnohem starší nežli s předložkami; podruhé že čeština dle toho, co posud o gen. řečeno, užíváním jeho bez předložek i nad starou bulharčinu neomylně a znamenitě vyniká; konečně že neviděti, pročby byl měl básník z před slovem, které se samohláskou počíná, zamlčovati, když se ono s tímto beze vší obtíže vysloviti dá. Spíšeby se to mohlo potřebným zdáti na 142, 14—16: jmieše na svéj hlavě korunu *zlata* světlého a z kamenie předraheho. Nepochopuji tedy proč nepodnikli vydavatelé Výboru i tu též opravy domnělé, které si výše dovolili.

Tam naproti, kde latina ablativu látky podružně užívá, totiž u sloves a přídavných *abundo, impleo, satio, plenus, satur* a podobných, jest i ve slovančině čistý genitiv pravidlem, předložkový pak a instrumental jen výnimkou. Nejlépe to vysvítá z vazby běžné u nás od nejstarších dob až podnes s *plný* a *naplniti*. U onoho jen slovenčina zná se i k instrumentalu, který je nyní u tohoto i v češtině výlučně v užitku; za starodávna naopak byl i genitiv. Dva doklady vytknul sem už na str. 26 své Obrany. Nyní jich mám tolik z češtiny a jiných nářečí slov. pohotově, že mi nezbylo nic jim přiměřenějšího než o vazbě z nich patrné tak smýšleti, jak výše řečeno. Přestanu na následujících: Tvéť jest tělo *naplneno* (tak!) divóv. P. duch. 327, 30. Račiž ny dnes nakrmiti, živé krmě naplniti. Též 329, 2. Naplnění budeme v dobrém domu tvého. Řeka božie naplněna jest vod. Pole tvá naplněna budú úrody. (Zlom. žalt. v Čas. tom 1848. II, 3, 273). Tenť dóm jest červóv naplněný (Spor duše s tělem. Tamže 1855. I, 60). Paulъ *isplōni se* radosti. Supr. 3, 28. Tak i: 14, 13; 33, 7; 77, 18; 81, 20; 84, 3; s *plōnō* a *isplōnō* týž 38, 8; 237, 15 a j. *Naplnivšia* ratnago ducha, navede atd. Igor 1, 27. Zlata i bogatstva napolni sia zemlia jeho. Sach. M. 66¹. Napolni sia slezъ i goresti. Sach. B. 46²; s *ispolnēnō* tamž 53.² Bi *napunjen* mudrosti od Boga. Moljaše papu, da bi ga hotil *napitati* (nakrmiti) hliba nebeskoga i da ga *nasladi* (ergötzen) riči božje. (Kron. charv. v Arkivu za pověst. jugoslav. I, 16.) Nje čela oči se človiku *nasitiť* nemogu. Luc. 12, 4. Daj bih bil umàrl *sit* sladkoga pozora. Týž 6, 33. Junačka me mesa *nahratio* (nakrmil), i crvene krvi *napojio*. Dokle su se vina napojili. Srb. p. II, 328 a 348. *Nasytise li se* liubъjenici tvoi dobroty tvojeje? Supr. 3, 29. Nasyštaj se žizni seje i světa sego. Týž 76, 19. *Opijate se* otъ mаkъ i otъ liubъve Christosovy. Týž 196, 9. *Upijute sia* otъ obilija domu tvojego. Kyr. 138, 12. Nasytiti sia blagynъ. Týž 139, 21. Vsi tia ostaviša, tvoichъ nasladivъše sia čudesъ. Týž 31, 3. Napoiša mia octa. Týž 16, 6.

S posledním slovesem užil instrumentalu S. Pr. 188, 20:

napoj mě pitím tvým; Kyr. 48, 7 a 138, 13; s *naslažati* týž 83, 22; s *nasytiti* Supr. 82, 24 a Gl. zl. II, B, 24; s *naploniti* Ostr. 91³; se *sytō* Supr. 130, 22 atd.

3) Genitiv příčiny

objevuje se u nás a Litvanů

a) v otázce o příčině, která litv. *ko*, pol. *czego*, malorus. *čoho*, lat. *qua-re* a *cur* zní, na př. *ko liudi*, proč se rmoutíš? *Ko nedainoji*, proč nespíváš? *Čegož ty płačeš*, čego zaľuješ, *dzievčyno moja*? V. Ol. 286. Tak i: 344, 451, 504 a j. *Čoho ty chodyš zasmučenaja*? Týž 217 a kromě toho na 402, 445, 472 a j. U nás dávno zaniklý dativ v témže případě žije však u Polákův a Rusínů vedle genitivu posud: *Čemuž mię nadzieja moja omyliła*? *Čomuž moja myła ku mni nevychodyt*? V. Ol. 252 a 253; potom 221, 503 a j.

b) Se slovesy, která *radost* a *žalost*, *starost*, *pokání*, *dychtění* a podobné city znamenají; nejstáleji a nejmakavěji s *plakati*, jehož prvotná vazba je tato: znamenajíc vlastně to, co *plákati* (lavare), bylo přeneseně čili co *flere* vždy zvratným. *Slzy*, kterými se plačící plákal, stávaly v instrumentalu čistém; příčina pak pláče v genitivě. Od prvotné vazby té odchýlil se Supr. na 216, 16 jen předložkou *sō*, již instrumental „slzami“ asi tak zbytečně opatřil, jako genitiv předložkou *otō* u „báti se“ a jiných sloves často: *otčā lišenija sō slzami plačāstu se* javi se jemu vō sōně otčē našē, česky vlastně: když se (Jan) slzami plákal proto, že byl otce zbaven, zjevil se mu tento ve snách. Na 201, 14 zamlčel týž příčinu, napsav: *sō slzami plakaše se*. Jinde týž a jiní pravidelně „slzami“ vynechávají podobně genitivu osoby u „styděti se“, na př. *vōsi plakaachā se jeje*. *Rachiilē plačāsti se čedō svoichō i ne chotēaše se utěšiti*. Ostr. 101³ a 255.² Tak i u Kyr. 93, 6—9; v Novg. 51, 21; 52, 16 a j. Na 155, 13 zaměnil Supr. genitiv lokalem s *o*: *plakasta se i tāžāasta o tomē*; Novg. na 51, 19 a 90, 7. U nás jen z Mv. znám *plače se*, jiné památky vynechávají *se*, šetríce genitivu tím pilněji, čím jsou starší a ryzejší, na př. Rk.

28, 2: junošē plakachu vše děvy; Št. 129, 17: ubohý kmet plakáše srdečným pláčem zboření Jerusalemského. Předložka *po* m. *o* v Igoru 10, 30 „*плачеться мати по уноші*“ není ani u nás a jiných Slovanů s tímže slovesem neobvyčejna. — V „*не брѣгъша* (nedbavše) *повелѣнія кнѣзѣ, паче крѣстіяномъ пријаята*“ na 156, 1 Supr. není genitiv „*повелѣнія*“ řízen záporností, jsa na 135, 19 ve větě „*о макахъ не брѣзевѣ*“ zaměněn lokalem *s o*, který tu neméně makavě znamená příčinu než na 213, 19 a 23—26 u *попешти се* (postarati se), *покаати се*, *поболѣти* (politovati), *възвеселити се*; na 149, 19 u *радовати се* a jinde u jiných toho druhu sloves. Pročež i genitiv, kterého čeština s *nechati* (srb. *nehajati*=nedbati) posud užívá, říkajíc na př. nechaj toho m. srb. nehaj *za* to, není záporností podmíněn než je roveň běžnému u *netbati* v Alx. 1082, 17: *netbal úsilna diela*; u *káti se* ve Friz. 3, 46: *kaju se mojih grěchov*, a jiným genitivům příčiny, z nichžto jen těch několik ještě vytkneme, které jsou s podstatnými a přídavnými jmény v užitku, jako:

Litv. *iškada darbo*=škoda práce. Škoda jest takého diela. Alx. 140, 20. Škoda tebe lubčyku. Žeg. II, 43 a 44. Oj ne žal mi toji chustki, tilki mi žal Vasyľeňka. Týž 23. Žalb jemu mila brata Vsevoloda. Igor 4, 27. Až mi jest žel velmi toho. S. Pr. 200, 23. By j'mu *líto* svých života. Alx. 1120, 28. Sú jeho svatého daru *nevďěčni*. Sm. Fl. 853, 30. Nebyl jemu z toho vděčen. Sú tejto milosti vděčni. Sú vždy toho *bezpečni*. Týž 858, 1, 25 a 26. Nikdy bezpečen smrti nenie. Týž 854, 28. Tak i ve Sp. D. 358, 15 najdete genitiv „smrti“ m. nyní výlučně běžného instrumentalu. Znali se však k instr. tu i staří Čechové, jako Sm. Fl. 860, 8: *tebúť sem bezpečen všady*, a dle toho i ke gen. u *jist*: E, bych toho jista byla (Výbor I, 269, 15), jako Slováci *podnes*.*) My družina, žadni veselija; my sme družina, žádostivá veselí. Igor 6, 23.

*) Neomylná pravda je tedy, co sem na str. 26 své Obrany analogicky dokázal, že českoslovenčina s *jistý* tak, jako latina s *certus*, za starodávna dva pády spojovala: gen. a instr. a že onen není germanský, jakým ho K. J. Erben (Obzor 3, 211) zjevně jen proto vyhlásil, že ho

c) U jiných sloves označují Slované příčinu pravidelně buď genitivem a předložkami ablativními buď instr. čistým, na př. otъ upitija ne mogatъ iti vъ domy svoje. Supr. 196, 2. Křestěné padachu trapnú žízňú. Nevzmožno nám déle žízňú tráti. Rk. 48 32 a 49, 1. Jen Slovinci znají se tu ještě často i k čistému genitivu, říkajíce na př. posud: lakote vmerati, od hladu anebo hladem umíratí; žeje zevati, od žízně anebo žízní zívati. Janěžić (slovnica slov. 1854. Str. 84) učí, že tu předložka *od* zamlčena. Co se, jak už na str. 59 o *z* řečeno, prvotnému určení pádů přičí. Pročež i závorka v Alx. 1092, 24 z věty „závistivý (z) zloby tyje“ vynechati a zůstalý gen. čistý do jedné řady postavití sluší s dvěma předešlými a následujícími ve slovinčině: zastoka (zastonal) groze knežji tabor (Novice 1853. č. 24, str. 96). Da mi račite na pomoči biti k Bogu mojich grěchov (de meis peccatis). Friz. 3, 20—22.

i němčina s *gewiss* užívá. Nemoha toho ani v odpovědi své na mou Obranu (tamže 5, 384—397) ničím dokázati, ptá se mne beze vsí příčiny na str. 386, proč prý „podvrhuji češtině“ genitiv u *jist*, t. j. vlastně vytýká mi, že češtinu tím idiotismem sloven. i stčes. przním; podobně se jeví přítelem pravdy a své materčiny na str. 389, vyčítaje mi, že je spojka *pak*, v celé mé skladbě „z užívání dokonce vyvržena,“ ačkoli jí na str. 18, v ř. 7 zd. i jinde užívám a na str. 78 i vykládám; na str. 394 chce se vsaditi o láhev tokajského, že u D. A. z Veleslavína nestojí „nepokousíš,“ jako na str. 72 mé skladby, nýbrž „nepokusíš“ čili tak, jak sem to sám mezi omyly tisku na konci vytknul! Těmi a pod. neanalogickými kunšty dokazuje úmysl svůj, vystríhati mne toho, čeho sem ani já ani recensent můj, kterého se to prý dle str. 395 vlastně týče, nemohli co rozumní lidé nikde dáti na jevo, t. j. „domnění, žeby skladba má ve všem byla dokonala.“ Ten o ní jen to vyznal, že ona „auf der Höhe der modernen philologischen Studien steht und der Würde der Neuzeit entspricht.“ Tože svědectví vydali jí i jiní nečeští posuzovatelé, na př. Schleicher, který jistě lépe zná nežli K. J. Erben, jak se má skladba co věda u nás a za hranicemi, vidí v mé proti ostatním „mimořádný pokrok.“ Na čem já tuším s pokojnějším svědomím přestati mohu nežli pan Erben na zostuzení, do kterého skladbu a tím i celou mluvnici mou u rodáků svých uvedl, aby prospěl českým, zvláště novějším, obsahujícím prý „již mnohý dobrý počátek“ u poznání syntaktické povahy češtiny. Proti čemu vizte str. 7—10 mé Obrany, a jde-li vám víc o pravdu než o posměch, nezvoláte jistě: prosit!

Jiné genitivy ablativného úkonu tentokrát mlčením pomínu, domnívaje se, že sem cíle svého, vytknutého v úvodě k číslu tomu, i třemi právě objasněnými dostatečně dosáhnul. Z těch tří úkonů našeho a lit. genitivu vysvítá myslím pravá povaha jeho i potud dosti zřejmě, abych se konečně s prospěchem pokusiti mohl o výklad, slíbený ve předposledním oddíle čísla I na straně 14. Oč nám přede vším k tomu cíli jde, je dokázati, že užívání dativu m. genitivu v cyrillčině čili staré bulharčině není cizího a zejména toho původu, kterého totéž p. Miklošic v sedmihradské bulharčině býti myslí. Co se mnohem snadněji vykonati dá nežby se snad komu na prvý pohled zdálo. Kdyby staří Bulharové příkladem sousedů svých: Romunů, Škipetarů a Řeků byli zvykli užívati dativu m. genitivu, odkudby medle pocházelo totéž u jiných Slovanů, kteří, pokud světlo dějepisu zasahuje, nikdy nebyli sousedy těch cizincův ani vytrvalými společníky literárními Bulharů? Kdeby se byli tomu naučili zejména předkové naši, u kterých símě starobulh. písemnosti, sotva že se ujímati počalo, již násilně bylo zmařeno a znivočeno? Aby však ani nejmenší pochybnosti nezůstalo, že u nich, ač i netak často jako u starých Bulharů, byl přece dativ m. genitivu též v užitku, přidám k dokladům od p. Šafaříka (Počátkové staročes. mluv. str. 115, §. 92) větším dílem z památek náboženského směru váženým několik vzatých z duchovních plodů, v nichž ani stínu následování Bulharů nepozorovati. V RK. 21, 30 čteme: by se válely klády nad hlavami *vojem*; 24, 31 a 36 pak: by se lsknula zbraň jich v zrace *vrahóm*, a: třas osěde četné voje *vrahóm**); 39, 7: sněchu sě páni na hrad *knězu.***) Noc jest *děju* všemu mátě, jakžto zisku tako ztrátě. Alx. 155, 19 a 20. Z klassické prosy přestanu na jednom do-

*) Doklady ty z Čestmíra vzaté i samy o sobě dokazují, že není proč prepisovači jeho s p. Nebeským (Čas. 1852. III, 154 a 1853. II, 382) vytýkati chybu v předposlední větě: zevzni vícestvie k *Neklanu* radostnu uchu, pokud není docela jisto, co se tu p. Nebeskému k opravě metru potřebným zdá.

**) Není-li však dativ ten roveň tomu, o němžto na str. 4 a 5 byla řeč?

kladě, v němž přicházející dativ m. genitivu patří do jedné řady s prvním a posledním z vytknutých na str. 22 mé Srovn. mluvnice: Bohem sobě osvědčoval, že takové bídy *Židům* není původem (Kocín, hist. církv. Evs. vyd. r. 1594. str. 75).

Nemoha dle toho dopustiti, žeby slovančina následováním ciziny byla zvykla dativu m. genitivu užívati, myslím, že k tomu jinou domácí příčinou byla pohnuta. Ta dle mého zdání vězí právě ve vyličené posud povaze našeho genitivu. Splynuv během času s ablativem v jeden tvar, vzal na se i úkony syntaktické tohoto, čím proti jiným pádům nad míru obtížen a donucen byl hleděti něco z břemena svého na ty z nich složiti, které se k tomu vedlejšími úkony svými nejlépe hodily. K těm patří zejména dativ, kterýžto co pád *commodi* a *incommodi* s genitivem přisvojovacím velmi zblízka se stýká, jako ve většině příkladů výše stojících. Druhý způsob, kterým se genitiv náš značné částky břemena svého zbavil, záleží v rozsáhlém užívání přisvojovacích přídavných jmen na *ovz*, *inz*, *o* a jiných tam, kde jiné jazyky vesměs na genitivě podstatných jmen přestávají. Nemoha na ten čas dále se spouštěti do rozboru té a jiných zvláštností syntaktických jazyka našeho, končím rozpravu svou s tím pevným přesvědčením, že, dojde-li dalším skoumáním aspoň jádro její úplného stvrzení a obrátí-li se, jak náleží, ku prospěchu skladby, nabude tato netušeného světla ve všem, co se v ní úkonů pádů týče. Jak velice ho potřebuje, viděti zřejmě z úvodu do mé rozpravy.

Hattala, Martin

O Ablativě ve Slovaněině a Lítvaněině

Prag 1858

L.rel. 661 d

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10588827-1